

Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja Nro 50 (2023)

- ISSN 2343-2845
- Julkaisija:
Suomen Sukututkimusseura
- Toimituskunta:
OTT, FM Katja Tikka (vastaava toimittaja) & FM, YTM Iisa Aaltonen (toimitussihteeri)
- Sivuntaitto:
Heikki Katajisto / TEKOPAikka Suomi Oy
- <https://journal.fi/ssvk>

Arkkiatri Otto E. A. Hjelt – suomalaisen terveydenhuollon uranuurtaja

- Otto Edvard August Hjelt (1823–1913) oli Suomen autonomisen ajan viides arkkiatrin arvonimen saanut lääkäri. Lääketieteellisen tutkimustyön ja opetustehtävien ohella Hjelt loi perustan Suomen terveydenhuollon lainsäädännölle, ja hänet mainitaan usein suomalaisen lääketieteen historian isäksi. Hänen poikkeuksellisen laaja-alainen toimintapiirinsä ulottui yliopistosta alkeiskouluihin, keskushallinnosta maalaiskuntiin, tiedeseuroista kristillisiin yhdistyksiin ja arkistolaitoksesta käytännön historian tutkimukseen. Tämä artikkeli luo katsauksen Hjeltin monipuoliseen toimintaan hänen syntymänsä 200-vuotisjuhlavuonna.

Otto Hjelt syntyi Turussa 18. huhtikuuta 1823 liikemies Christian Ludvig Hjeltin (1786–1849) ja Hedvig Lovisa os. Chytraeuksen (1790–1839) perheeseen viidentenä lapsena. Suvun perimätiedon mukaan Otto oli hiljainen lapsi, joka oppi lukemaan 4-vuotiaana ja aloitti koulun 5-vuotiaana. Latinaa hän opiskeli jo 8-vuotiaana 10 vuotta vanhemman Emma-sisaren johdolla. Oton kiinnostus luonnontieteisiin ilmeni 9-vuotiaana, jolloin hän aloitti puutarhanhoidon ja keräsi kesäisin kasveja. 15-vuotiaana kiinnostus laajeni kovakuoriaisiin ja muihin hyönteisiin, ja samoihin aikoihin nosti päätään myös Oton tutkijaluonne: saadakseen enemmän tietoa hyönteisistä hän kopioi käsin 800 sivua ruotsalaisen hyönteistutkijan Leonard Gyllenhaalin (1752–1840) suurteoksesta *Insecta svecica* – tietenkin latinaksi. Tasaista ja sinänsä huoletonta lapsuutta väritti kaksi murheellista tapahtumaa. Ensinnäkin Turun palo syksyllä 1827, jossa tuhoutui paitsi Hjeltin koti myös Christian Hjeltin omistama kirjapainoyritys, kirjakauppa ja kirjavarastot. Toiseksi Suomeen vuonna 1831 saapunut ensimmäinen maailmanlaajuinen kolera-epidemia aiheutti erinäisiä rajoituksia lasten elämään ja koulunkäyntiin. Kummankin onnettomuuden aikana perhe asui Liedossa sijaitsevassa Moision kartanossa, joka oli perheen omistama kesänviettopaikka.¹

1 Perälä 2019: 46, 117–118; Virtanen 1995: 1–2.

Otto E. A. Hjelt noin vuonna 1880. Yksityisko-koelma.

Keväällä 1839 Otto Hjelt lähti Turusta Helsinkiin suorittamaan ylioppilastutkintoa luokkansa nuorimpana, vain 16-vuotiaana. Laudaturin arvoisen suorituksen jälkeen hänet kirjattiin opiskelijaksi Helsingin yliopiston Turkulaiseen osakuntaan.² Vaikka yliopisto avasi loputtomat mahdollisuudet mitä kiinnostavampiin opintoihin, äidin varhainen kuolema joulukuussa 1839 saattoi osaltaan vaikuttaa Oton nuorena tuntemaan yksinäisyyteen ja vakavahenkisyyteen.³ Itsellinen elämä ja lähes 70 vuotta kestänyt monitahoinen työura alkoivat varhain.

Tämä artikkeli luo katsauksen Otto Hjeltin henkilökohtaiseen elämään ja hänen yhteiskunnalliseen toimintaansa. Sekä yleisen historiantutkimuksen että

uudemman kulttuurihistorian metodologisia lähtökohtia hyödyntäen tarkastelen Hjeltin toimijuutta muun muassa seuraavien näkökulmien kautta: 1) Mikä oli Otto Hjeltin poikkeuksellisen laaja-alaisen toimijuuden vaikutus eri instituutioiden ja yliopistollisten oppialojen kehittymiseen Suomessa? 2) Miten Suomen asema Venäjän suuriruhtinaskuntana ja 1800-luvun loppua kohden voimistuneet itsenäistymispyrkimykset vaikuttivat Hjeltin toimintaan? 3) Mitkä olivat ne ideologiset alkuperät, jotka motivoivat Hjeltin toimintaa niin lääkärinä kuin yhteiskunnallisena vaikuttajana?

Biografisessa tutkimuksessa voidaan erottaa kaksi päälinjaa, henkilölähtöinen ja elämäkerrallinen tutkimus. Henkilölähtöiselle tutkimukselle on ominaista, että kohdehenkilö nähdään ensisijaisesti keinona analysoida laajempia yhteisöllisiä ilmiöitä. Elämäkerrallisessa tutkimuksessa painotus on puolestaan kohdehenkilön itsensä ymmärtämisessä ja kontekstin hahmottaminen keino siihen.⁴ Suuntausten erottaminen toisistaan ei ole missään määrin mustavalkoista, ja usein biografisessa tutkimuksessa henkilölähtöisyys ja elämäkerrallisuus punoutuvat yhteen. Yksilöä tarkastelemalla voidaan havaita, missä suhteessa hän on poikkeava tai tyypillinen, miten hän kiinnittyy ympäristöönsä ja minkälaisesta tiedosta hän uskoo ympäristön hyötyvän. Toisaalta myös ympäristö, konteksti, on jatkuvasti muuttuva. Tämä vastavuoroisuus tulee erityisen hyvin ilmi tarkasteltaessa suomalaisen lääketieteen historiaa ja 1800-luvun murrosaikaa, jol-

2 Hjelt, E. 1916: 18; Kotivuori (toim.) 2005 [ei sivunumerointia].

3 Hjelt, E. 1916: 22–23.

4 Hakosalo ym. 2014: 9.

loin Suomen valtiollinen ja kulttuurinen tila ja instituutiot olivat vasta rakentumassa.⁵ Itse pyrin yhdistämään nämä lähestymistavat siten, että artikkeli tarjoaisi tasapuolisesti tietoa sekä kohdehenkilöstä että kontekstista.

Aineisto

Arkkiatri Otto Hjeltin elämästä ja toiminnasta ei toistaiseksi löydy tieteellistä kokonaisesitystä. Hänen poikansa – Helsingin yliopiston rehtori ja kansleri, valtioneuvos Edvard Hjelt (1855–1921) – on kuitenkin kirjoittanut isästään vähän tämän kuoleman jälkeen seikkaperäisen elämäkerran, jonka pohjana hän kertoo käyttäneensä isänsä kirjoittamia muistelmia ja suvun kirjeenvaihtoa.⁶ Kansalliskirjastossa on laaja Hjelt-suvun arkisto vuosilta 1753–1959, josta löytyy kirjekokoelmien ja asiakirja-aineistojen lisäksi Otto Hjeltin kirjoittamia muistelmakäsikirjoituksia, mahdollisesti juuri elämäkertaa ajatellen koottuja tietoja esimerkiksi opinnoista, työtehtävistä ja nuoruusvuosilta.⁷ Vaikka Edvard Hjelt on kirjoittanut teoksensa esipuheessa, että ”*föreliggande levnadsteckning har mera karaktären av en livsskildring än av en historisk undersökning*”, sitä voi lähemmän tarkastelun perusteella pitää yleisten faktatietojen osalta erittäin luotettavana.

Myös Otto Hjeltin toinen poika – tilastotieteilijä ja senaattori August Hjelt (1862–1919) – on julkaissut 1900-luvun alussa Hjelt-suvun historiaa sukutaulujen muodossa esittelevän teoksen, joka tarjoaa tietoja Otto Hjeltin elämästä.⁸ Lisäksi 1930–1990-luvuilla on tehty useita eri laajuisia muistelmapäinotteisia sukukirjoja ja esitelmiä, jotka pohjautuvat pääosin edellä mainittuun Edvard Hjeltin teokseen.⁹ Tietoja Hjeltin elämästä löytyy myös yleisestä tietokirjallisuudesta, matrikkeleista sekä muun muassa Kansalliskirjaston digitaalisesta sanomalehtiarkistosta. Lisäksi Otto Hjeltin oma tuotanto käsittää lukuisan määrän teoksia.

Lääketieteen saralla Otto Hjeltistä kirjoitti 1930-luvulla muutamia artikkeleita lääketieteen historian dosentti, ylilääkäri Gunnar Soininen (1904–1979), joka jo tuolloin nimesi Hjeltin ”Suomen lääketieteen historian isäksi”.¹⁰ Sitten Hjeltin elämäntyöstä ovat kirjoittaneet 2000-luvun taitteen molemmin puolin katsauksia lääketieteen ja kirurgian tohtori, professori Arno Forsius ja biologi, professori Anto Leikola, joiden läh-

---

5 Honkasalo ym. 2012: 13–14; Lehto 2022: 153–154.

6 Hjelt, Edvard 1916: *Otto E. A. Hjelt: hans liv och gärning*.

7 KK Hjelt-suku Coll. 76–80 & Coll. 925.

8 Hjelt, August 1903: *Släkten Hjelt: historik, biografi, bibliografi*.

9 Mm. Hjelt-Cajanus, Esther 1936: *Tre familjeporätt*; Kalela, Annikki 1982: *Isovanhempien tarina*; Krohn, Greta 1967: *Isoäiti kertoo*; Kurki-Suonio, Erkki 1986: *O. E. A. Hjelt, herännnyt lääkäri: arkkiatri Otto Edvard August Hjeltin elämäkerta*; Virtanen, Kaarina 1995: *Otto Edward August Hjelt, elämä ja elämäntyö*.

10 Mm. Soininen, Gunnar 1939: *Arkkiatri Otto E. A. Hjelt Suomen lääketieteen historian isänä*.

deaineisto tosin perustuu pitkälti aiemmin mainittuihin sukulähteisiin sekä Soinisen artikkeleihin.¹¹ Soinisen lisäksi ainoa Hjeltin omaa tuotantoa laajasti hyödyntävä tutkimus on tietävästi Riikka Lahden vuonna 2003 kirjoittama aate- ja oppihistorian pro gradu -tutkimus, joka käsittelee Hjeltin käsityksiä kansanterveystyöstä vuosina 1860–1912.¹² Myös Saara-Maija Kontturi on Suomen lääkärikunnan syntyä käsittelevässä väitöskirjassaan (2021) hyödyntänyt Otto Hjeltin lääketieteenhistoriallista pääteosta, kolmiosaista ja lähes 2 000 sivua käsittävää teosta *Svenska och finska medicinalverkets historia 1663–1812*.¹³

Koska tämän artikkelin yhtenä tehtävänä on ylipäänsä kartoittaa Otto Hjeltistä löytyvää lähdeaineistoa ja kirjallisuutta laajemman elämäkerrallisen kokonaisuuden laatumiseksi, joudutaan tässä katsauksessa pääosin jättämään Hjeltin oma, laaja kirjallinen tuotanto odottamaan myöhempää tarkastelua.

Artikkeli ei sisällä lääketieteellistä analyysia tai kannanottoja lääketieteellisten hoitomuotojen kliiniseen kehitykseen, vaan tarkastelee ennemminkin sitä kulttuurista ja yhteiskuntapoliittista kontekstia, jossa suomalainen lääketiede ja terveydenhuolto 1800-luvulla Suomen autonomian aikana kehittyi.

Nuori tiedemies – ”*studera mycket och mångt*”

Hyppölä ja Mattila (2004) kirjoittavat katsauksessaan suomalaiseen lääkäriskoulutukseen, että Suomen lääkintäolot olivat 1600-luvun loppupuolelle saakka varsin puutteelliset. Sairaiden hoitoa harjoittivat muun muassa parturit, kylvettäjät ja erilaiset kiertävät puoskarit. Merkittävä parannus tilanteeseen oli Turun Akatemian perustaminen vuonna 1640, vaikka akatemian lääketieteen professori olikin 1700-luvun puoliväliin saakka Suomen ainoa tieteellisen koulutuksen saanut lääkäri. Ensimmäinen lääkäri valmistui akatemiasta vasta vuonna 1742, ja kaikkiaan akatemiasta valmistui sen toiminta-aikana vuosina 1640–1827 vain 55 lääkäriä.¹⁴

Suomen terveydenhuolto-olot alkoivat kehittyä merkittävästi 1700-luvun puolivälissä, jolloin maahan perustettiin useita piirilääkärin virkoja. Tästä kehittyi ajan myötä koko maan kattava piirilääkärijärjestelmä. 1800-luvun taitteessa lääkärimäärä kasvoi voimakkaasti, mitä selittää ennen kaikkea sodanaikaiset (Kustaa III:n sota 1788–1790, Suomen sota 1809–1809) sotilaslääkärinvirat. Suomen lääkärimäärien kehitystä vuosien 1749–1856 välillä tutkinut Kontturi (2021) esittää, että Suomessa oli vuonna 1830 noin

---

11 Mm. Forsius, Arno 2000: *Otto E. A. Hjelt (1823–1913) – patologian, oikeuslääketieteen ja terveydenhoidon uranuurtaja Suomessa*; Forsius, Arno 2001: *Ihmisiä lääketieteen historiasa*; Leikola, Anto 1996: *Otto E. A. Hjelt, ”Suomen lääketieteen historian isä”*; Leikola, Anto 2004: *Otto Edvard August Hjelt (1823–1913)*.

12 Lahti, Riikka 2003: *Suomen ensimmäisen terveydenhoitosäännön laatijan Otto E. A. Hjeltin käsitys kansanterveystyöstä 1860–1921*.

13 Kontturi, Saara-Maija 2021: *Lääkärikunnan synty: Suomen lääkärit n. 1750–1850*.

14 Hyppölä & Mattila 2004: 971.

Ynglingen *Otto E. A. Hjelt*,
som till Kejsarl. Alexanders - Universi-
tetet i Finland ankommit med Witt-
nesbörd *från Gymnasiet i Åbo*,

och vid den af honom, enligt Kejsarl.
Statuternes föreskrift, undergångna Stu-
dent-examen erhållit vittsordet *laudatur*
grönvart på Tryckeriet (26) Åbo - Åbo,
har uti detta Kejsarliga Universitets Ma-
trikel blifvit inskrifven såsom Student
hörande till *Åbo*
Afdelningen. Helsingfors den *22 Juni 1839*.

Acad. Wille. Sjögren.
Kejsl. Alexand. Univ. Åbo.

Todistus Otto E. A. Hjeltin suorittamasta ylioppilastutkinnosta ja oppilaaksi ottamisesta Helsingin yliopiston Turkulaiseen osakuntaan 22.6 1839. Kansalliskirjasto, Coll. 78.50F, todistuksia.

1,4 miljoonaa asukasta ja 39 lääkäriä, mikä tarkoittaa keskimäärin yhtä lääkäriä reilua 35 000 asukasta kohden. 1800-luvun alkupuolella tavallisimmat lääkärimikkeet olivat rykmentin- tai pataljoonanlääkäri, piirilääkäri, kaupunginlääkäri tai lasaretinlääkäri.¹⁵

Jo aiemmin mainittu Turun palo vuonna 1827 tuhosi suuren osan Turun Akatemian kokoelmista ja tiloista sekä muusta omaisuudesta. Suomen sodan myötä Suomi oli myös vuonna 1809 siirtynyt Ruotsin vallan alta Venäjän autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi, ja keisari Nikolai I (1796–1855) määräsi pian Turun palon jälkeen, että yliopisto ja sen omaisuus, henkilökunta, professorit ja ylioppilaat tuli siirtää Suomen suuriruhtinaskunnan uuteen hallinnolliseen keskukseseen – Pietaria lähellä sijaitsevasta Helsingistä oli tehty Suomen pääkaupunki jo vuonna 1812. Yliopiston nimeksi tuli siirron myötä Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto Suomessa. Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917 yliopiston nimeksi tuli Helsingin yliopisto.¹⁶ Luettavuuden vuoksi käytän tässä artikkelissa yliopistosta pelkästään nimeä Helsingin yliopisto.

Otto Hjeltin aloittaessa opintonsa Helsingin yliopistossa syksyllä 1839 yliopisto oli jo vakiinnuttanut läsnäolonsa Helsingin keskusta-alueilla. Senaatintorille vuonna 1832 valmistuneen arkkitehti Carl Ludvig Engelin (1778–1840) suunnitteleman päärakennuksen rinnalle oli noussut useita muita tiloja: kliininen instituutti ja synnytyshuone (1832), kasvitieteellinen puutarha (1832), tähtitieteellinen observatorio (1834) ja yliopistollinen kirjasto (1840).¹⁷

Lääkäriskoulutuksen kannalta huomattavin uudistus oli ensimmäisen yliopistollisen opetussairaalan eli kliinisen instituutin avaaminen. Lääketieteellisessä tiedekunnassa toimi kolme professoria, joista yksi opetti anatomiaa ja fysiologiaa, toinen teoreettista ja käytännöllistä lääketiedettä ja kolmas kirurgiaa, synnytysoppeja, lastentauteja sekä silmätauteja. Koska lääkäriksi aikovien oli vuoteen 1889 saakka suoritettava ensin filosofian kandidaatin tutkinto, opinnot kestivät helposti kymmenkunta vuotta ja vaativat hyvän rahoituksen – lääkäreitä valmistuikin vuosittain vain muutama. Vuodesta 1836 lähtien tilannetta pyrittiin uudistamaan kouluttamalla lääkärin tehtäviin kirurgian maistereita, joilta ei vaadittu edeltävää filosofian kandidaatin tutkintoa. Tämä ”muuntokoulutus” ei kuitenkaan houkutelut opiskelijoita, sillä kaikkiaan kirurgian maistereita valmistui vuosien varrella vain 13. Kun vaatimus filosofian kandidaatin alkututkinnosta myöhemmin poistettiin, tilalle tuli merkittävästi lyhyempi tutkinto, niin sanottu mediko-filitutkinto eli lääketieteen alkututkinto.¹⁸

Muuntokoulutuksen mahdollisuudesta huolimatta myös Otto Hjelt, joka jo lapsena oli päättänyt ryhtyä lääkäriksi, suoritti ennen lääkäriopintojaan filosofian kandidaatin

---

15 Kontturi 2021: 38–41, 47. Suomalaisten lääkärin lukumäärissä on 1700- ja 1800-luvuilla ollut erilaisia laskentatapoja, esimerkiksi Hyppölä & Mattilan mukaan lääkäreitä oli vuonna 1828 kuutisenkymmentä, Hyppölä & Mattila 2004: 971.

16 Klinge 1989a: 88–90.

17 Knapas 1989a: 232–234, 250, 257, 259, 266.

18 Hyppölä & Mattila 2004: 971.

tutkinnon. Opintojen alussa häntä kiinnostivat ennen kaikkea luonnonhistoria, kreikan kieli sekä yleinen historia. Koska filosofian kandidaatin yleissivistävään tutkintoon kuului suorittaa opintoja tiedekunnan kaikissa aineissa, hän alkoi pian opiskella myös Venäjän historiaa ja kirjallisuutta, latinaa, filosofiaa sekä fysiikkaa ja kemiaa.¹⁹ Hjeltin isä – myös itse akateemisen tutkinnon suorittanut, mutta sittemmin kirjanpainaja ja menestyvä liikemies – oli huolissaan poikansa taipumuksesta ”*studerar mycket och mångt*” ja varoitteli Ottoa 16. tammikuuta 1843 kirjoittamassaan kirjeessä voimien liiallisesta hajottamisesta.²⁰ Christian Hjeltin huolestuneisuus ei arvattavasti koskenut pelkästään oppiaineiden lukumäärä, vaan myös niiden laajuutta. Opiskelu vaatikin Hjeltiltä paljon työtä ja tietävästi hän noudatti opiskeluaikanaan erittäin kurinalaista vuorokausirytmää: kello 8–14 hän kuunteli luentoja yliopistolla, klo 14–20 keskittyi kurssikirjojen lukemiseen, nukkui klo 20–02 ja nousi lukemaan kahdelta yöllä mennäkseen jälleen aamukahdeksaksi luennolle.²¹

Jo keisari Aleksanteri I (1777–1825) oli antanut Turun Akatemialle keskeisen sijan uudessa suuriruhtinaskunnassa ja laajentanut yliopistoa merkittävällä tavalla, muun muassa yliopiston menosääntö oli kaksinkertaistettu vuoden 1811 budjetissa ja yliopistoon oli perustettu useita uusia virkoja.²² Turun palon myötä kuitenkin kaikki yliopiston luonnontieteelliset kokoelmat olivat tuhoutuneet ja keruutyö oli aloitettava alusta. Tiedon keruu ja kartoitus ja ruotsalaisen luonnontutkijan Carl von Linnén (1707–1778) mukaan nimetty ”linnelläinen systematisointiperinne” kukoistivatkin Helsingissä 1800-luvun alkupuolella. Kotimaan luonto, maisema ja ilmasto kartoitettiin, ja Suomen kasveja, eläimiä ja mineralogaa kuvaavia kokoelmia kerättiin.²³ Tähän suuntaukseen sopi myös Otto Hjeltin jo lapsena herännyt kiinnostus kasvien- ja hyönteistenkeräilyyn. Hjelt oli ensimmäisenä yliopistovuotenaan liittynyt *Societas pro Fauna et Flora Fennica* -seuraan, ja kesällä 1840 hän sai seuralta apurahan luonnonhistoriallisen tutkimusretken tekemiseen Etelä-Hämeeseen. Pääosin jalkaisin tehty retki laajeni kuitenkin Pohjois-Hämeeseen saakka, ja Hjelt palasi vasta syyskuun lopussa perheen kesäkotiin Lietoon. Retken saaliina oli 2511 hyönteisen kokoelma ja runsaasti prässäytyjä kasveja, jotka hän luovutti seuralle kiitoksena apurahan myöntämisestä.²⁴

Keväällä 1842 Hjelt laati filosofian kandidaatin tutkintoon vaadittavan tutkielman (*pro exercitio*) otsikolla *Naturhistoriens studium i Finland före Linnés tid – I: Elias Tillandz och hans föregångare*, ja puolusti sitä julkisessa väittelyssä maaliskuussa 1843.²⁵ Väittely tapahtui latinaksi ja sen tarkoituksena oli suullisen latinantaidon lisäksi osoittaa

---

19 Hjelt, E. 1916: 26, 33; Klinge 1989b: 487.

20 KK Hjelt suku, Coll 78.12. Christian Hjelt > Otto Hjelt 16.1.1843.

21 Kurki-Suonio 1986: 16.

22 Klinge 1989a: 28–29.

23 Hjelt, E.1916: 38–39; Knapas 1989a: 230.

24 Hjelt, E. 1916: 27–29; Kotivuori (toim.) 2005 [ei sivunumerointia].

25 Kotivuori (toim.) 2005 [ei sivunumerointia].

väittelytaitoja. *Helsingfors Morgonblad* -sanomalehti kirjoitti Hjeltin luonnontieteen op-pihistoriaa käsittelevästä väitöksestä:

”...det icke blott utmärker sig för sitt fosterländska syfte, utan även erbjuder den hos oss i senare tider ovanliga företeelse, att en respondent sjeft varit förf. till sitt exercitii-specimen. [-] en märkelig hop citationer, som vitsordar Föref:s flit och vidlyftiga beläsenhet [-] vi önska Förf. lycka på den bana han i natur- och historie-forskning beträdt.”²⁶

Keväällä 1844 Hjelt valmistui filosofian kandidaatiksi saaden arvosanan 12 aineesta, aiemmin mainittujen lisäksi opintoihin kuuluivat yleinen kirjallisuushistoria, heprean kieli, matematiikka ja tähtitiede.²⁷ Mielenkiintoinen aikalaistodiste Hjeltin nuoruuden persoonasta ja innokkaasta opiskeluihin paneutumisesta löytyy Helsingin yliopiston venäjän kielen, kirjallisuuden ja historian professuuria vuosina 1841–1852 hoitaneen venäläisen Jakov Grotin (1812–1893) 22. helmikuuta 1844 kirjoittamasta kirjeestä. Kirje, jossa Grot kuvailee Hjeltin poikkeuksellista ja monialaista lahjakkuutta, on osoitettu venäläiselle kollegalle, suomalaisen kulttuurin harrastajana tunnetuksi tulleelle Pjotr Pletnjoville (1791–1866), joka toimi keisarillisen Pietarin yliopiston kirjallisuuden professorina ja sittemmin Pietarin yliopiston rehtorina.

”I dag på eftermiddagen hade jag tentamen. Av de två tentanderna förvånade mig den ene, vid namnen Hjelt, genom sina kunskaper i Rysslands historia; så har ännu ingen kunnat svara mig, t. o. m. alla genealogiska tabeller kunde han på sina fem fingrar; när jag hörde på honom, kunde jag ej hålla mig för skratt. Det sägs att han i alla ämnen är nästan lika skicklig. För litteraturhistorien kommer han i övermorgon, ty han vill ännu åhöra min sista föreläsning i detta ämne.”²⁸

Toisen tentin kulusta Grot kertoo Pletnjoville 4. maaliskuuta 1844:

”Sedan förhörde jag Hjelt också i litteraturhistoria. Samma fullkomlighet – och nästan allt taget ur mina föreläsningar, ty någonting tryckt har han ej haft att tillgå. Redan länge har det intresserat mig att få veta, vem denna anspråkslösa och uppmärksamma unga man varit, som alltid med bok i hand infunnit sig punktligt på min föreläsning och alltid satt sig på samma plats. Det har varit vår nya vän.”²⁹

Hjeltin taidoista kuultuaan Pletnjov ehdotti, että tätä voisi alkaa houkutella valmistautumaan työskentelyyn jossakin venäläisessä ministeriössä – ”vi borde engagera Hjelt

---

26 *Helsingfors Morgonblad* 6.3.1843: 2.

27 KK Coll. 78.50F, todistuksia.

28 Groundstroem (toim.) 1915: 50. (Jakov Grot > Pjotr Pletnjov 22.2.1844).

29 Groundstroem (toim.) 1915: 54. (Jakov Grot > Pjotr Pletnjov 4.3.1844).

för vår räkning”.³⁰ Tämä ei kuitenkaan kuulunut Hjeltin omiin suunnitelmiin.

Kesäkuussa 1844 Hjelt promovoitiin filosofian maisteriksi.³¹ Nykypäivästä tarkasteltuna yliopiston oppiarvot ja niihin liittyvät tutkielmat 1800-luvun alkupuolella herättävät hämmennystä, sillä kaikkia tutkielmia nimitettiin väitöskirjoiksi. Turun Akatemiassa eri väitöskirjalajeja oli ollut peräti kahdeksan, mutta yliopiston siirtyessä Helsinkiin väitöskirjalajit vähenivät vuoden 1828 uusien sääntöjen (statuuttien) myötä neljään: kandidaatin-tutkinnon harjoitusväitöskirja eli *pro exercitio*, tohtorinväitöskirja eli *pro doctoratu*, dosentinväitöskirja eli *pro venia docendi* ja virkaväitöskirja eli *pro munere*.³² Uusien sääntöjen myötä väittelijän tuli myös itse kirjoittaa tutkielmansa, kun se aiemmin oli usein ollut alan professorin kirjoittama³³ – tästä Hjelt saikin kiitosta kevään 1843 väitöksessään.

Väitöskirjauudistukset olivat osa yliopistossa 1820-luvulla omaksuttua niin sanottua humboldtilaista ajattelua: saksalaisen filosofin Wilhelm von Humboldtin (1767–1835) vuonna 1809 muotoileman sivistysyliopistoihanteen tavoitteena oli sivistää kansalaisia tieteen avulla – *Bildung durch Wissenschaft*. Saksalaisen yliopistomallin mukaisesti monitieteinen opiskelu tuli korvata syvällisellä perehtymisellä johonkin rajattuun aihepiiriin, ja useilla tieteenoilla pyrittiin aiemmasta poiketen erikoistumaan. Tutkimus ja tieteellisyys kohosivat aiempaa huomattavasti keskeisempään asemaan, ja muun muassa tohtorin arvo, joka aiemmin oli ollut filosofisessa tiedekunnassa maisterin arvon synonyymi, muutettiin tieteelliseksi arvoksi, joka vaati lisäopintojen suorittamista. Helsingissä saksalaisen uushumanistisen aatteen merkittävin edustaja oli filosofi, valtiomies Johan Vilhelm Snellman (1806–1881).³⁴

Hjeltiä ei pyrkimys kapeampaan tieteelliseen erikoistumiseen rajoittanut, vaan hän kirjoittautui lääketieteelliseen tiedekuntaan jo syksyllä 1844 ja liittyi itseään reilut kymmenen vuotta vanhemman anatomian ja fysiologian professorin Evert Bonsdorffin

Teologi Konrad Tornbergin (1821–1902) piirros Otto E. A. Hjeltistä, oletettavasti vuodelta 1844. Kuva teoksesta Edvard Hjelt 1916: *Otto E. A. Hjelt, hans liv och gärning*, s. 37.

30 Groundstroem (toim.) 1915: 58. (Pjotr Pletnjov > Jakob Grot 11.3.1844).

31 Kotivuori (toim.) 2005 [ei sivunumerointia].

32 Hakkarainen ym. 2021 [ei sivunumerointia].

33 Klinge 1989c: 396.

34 Klinge 1989c: 392–394.

(1810–1898) perustamaan vertailevan anatomian koulukuntaan.³⁵ Lääketieteen opintojen ohella hän jatkoi opintojaan myös filosofisessa tiedekunnassa ja suoritti filosofian lisensiaatin tutkinnon kesällä 1846 aiheenaan paavi Gregorius VII ja hänen merkityksensä katoliselle kirkolle. Filosofian tohtorin tutkinto valmistui seuraavana kesänä, ja Hjelt osallistui tohtoripromootioon yhdessä yhdeksän muun promovendin, muun muassa Zacharias Topeliuksen (1818–1898) kanssa. Latinankielinen tohtorinväitöskirja (*pro doctoratu*) käsittelee mateen sympaattista hermostoa.³⁶

Opintojensa ohella Hjelt työskenteli myös yliopiston kirjaston ylimääräisenä amanuenssina vuosina 1845–1856. Tässä tehtävässä hän muun muassa järjesti ja luetteloi 10 000 venäläisen kirjallisuuden teosta sellaisella perusteellisyydellä, että työn pohjalta osasto muodostettiin erilliseksi venäläiseksi kirjastoksi. Mahdollisuus kyseiseen työtehtävään näyttäisi syntyneen Hjeltin opettajana toimineen ja jo aiemmin mainitun Jakov Grotin kautta: ”*min amanuens i biblioteket*” kirjoittaa Grot Pletnjoville kesäkuussa 1847. Työn valmistuttua syksyllä 1848 Grot ja yliopiston sijaiskanslerina toiminut kenraali Johan Nordenstam (1802–1882) käyttivät vaikutusvaltaansa siihen, että yliopiston kansleri, Venäjän kruununperillinen Aleksanteri (II, 1818–1881) myönsi Hjeltille työstä ylimääräisen tunnustuspalkinnon, 300 hopearuplaa, joka oli tuohon aikaan suuri summa.³⁷

Pietistinen herätys

Otto Hjeltin elämäntyöstä ei voi puhua tuomatta esiin hänen elämänsä ”punaista lankaa”, pietististä herätystä, jonka hän koki vuoden 1841 aikana. Herätys tapahtui tiettävästi ilman ulkopuolisia vaikutteita, ja Hjelt itse kuvaili nuoruuden uskonnollista käännettä seuraavasti: ”*Det var icke en kraftig och hastig förändring, som försiggick hos mig eller en häftig omkastning i sinne, tankar och känslor, utan ett stilla vädjande till övertygelse och samvete*”. Herännäisiä opiskelijatovereita yliopistolla olivat muun muassa sittemmin pappeina työskennelleet Julius Bergh (1810–1878) ja Lars Stenbäck (1811–1870), jotka Hjelt koki kaltaisikseen ahkeriksi ja velvollisuudentuntoisiksi opiskelijoiksi.³⁸

Saksassa 1600-luvun lopussa syntyneen ja sieltä säätyläisten ja upseerien mukana Suomeen rantautuneen pietismin keskeinen ajatus oli henkilökohtainen kilvoittelu ja kristillisen rakkauden viljely. Monet pitivät sitä ankarana ja tuomitsevana maailmankatsomuksena, ja Hjeltin lapsuudenperhe ei suhtautunut lainkaan myönteisesti hänen uskonnolliseen heräämiseensä. Emma Hjelt (myöh. Carp, 1813–1893), Oton ainoa sisar

---

35 von Bonsdorff 1975: 24–25.

36 Hjelt, E. 1916: 56–59; Leikola 2004 [ei sivunumerointia]. Lisensiaatintutkielma 1846 *Theses*; Tohtorintutkielma 1847 *In systema nervorum sympathicum Gadi Lotae Linn. observationes*.

37 Groundstroem (toim.) 1915: 241, 316, 318, 328. (Jakov Grot > Pjotr Pletnjov 13.6.1847, 17.9.1848, 4.10.1848, 21.2.1849).

38 Hjelt, E. 1916: 43, 46.

ja sisaruksista läheisin, samoin kuin Hjeltin isä pelkäsivät uskonnollisen kääntymyksen haittaavan Oton opiskelua ja tulevaisuuden mahdollisuuksia. Perheen vieroksunnasta huolimatta Hjelt kuitenkin jatkoi toimintaansa pietistien parissa ja vieraili usein Espoon kirkossa jumalanpalveluksessa – 25 kilometrin matka Helsingin keskustasta taittui yleensä jalkaisin. Espoossa Hjelt tutustui muihin pietisteihin ja tapasi muun muassa liikkeen johtohahmon Nils Malmbergin (1807–1858), hänen edeltäjänsä Paavo Ruotsalaisen (1777–1852) sekä Fredrik Hedbergin (1811–1893), josta vähän myöhemmin tuli evankelisen herätysliikkeen perustaja. Kesällä 1844 Hjelt teki ”pyhiinvaellusmatkan” Pohjanmaalle pietistituttavien luo, ja seuraavana kesänä hän patikoi reilut 1 000 kilometriä Paavo Ruotsalaisen luo Nilsiä Aholansaareen.³⁹ Kesällä 1846 valmistuneen paavi Gregorius VII:tä käsittelevän filosofian liseniaatin tutkielman voi varsin helposti nähdä ilmentymänä Hjeltin uskonnollisesta heräämisestä – tutkielmasta muodostuikin jonkinlainen vapaaehtoinen välityö ennen varsinaista väitöskirjaa, jonka aiheen Hjelt viime hetkellä vaihtoi.⁴⁰

Joulukuussa 1846 Hjelt tapasi eräässä pietistien tapahtumassa itseään kolme vuotta nuoremman Yolanda Aurora Thunebergin (1826–1888). Myös tämä koki vanhempiensa – everstiluutnantti Karl Johan Thunebergin (1791–1873) ja Agatha Wilhelmina os. Jackin (1799–1849) – taholta ankaraa vastustusta hengellisen kääntymyksensä takia. Eri näisten vaiheiden ja vastoinkäymistenkin jälkeen samankaltaisella arvo- ja ajatusmaailmalla varustetut nuoret kihloutuivat huhtikuussa 1850 ja avioituivat saman vuoden heinäkuussa.⁴¹ Otto Hjeltin nuoruuden aikainen yksinäisyys ja itsensä etsintä väistyivät, ja elämä sai uuden merkityksen ja suunnan.

Lääketieteen professoriksi

Valmistuttuaan filosofian tohtoriksi vuonna 1847 Hjelt keskittyi opinnoissaan enää lääketieteeseen, vaikka olikin tieteenalan puitteissa laaja-alainen. Hän julkaisi vuonna 1852 dosentinväitöskirjan (*pro venia docendi*) rupikonnan aivohermoista ja valmistui samalla lääketieteen kandidaatiksi. Lääketieteen liseniaatiksi hän valmistui joulukuussa 1855, ja myös kylmävesihoitoja käsitellyt tohtorinväitöskirja (*pro doctoratu*) *Bidrag till läran om det kalla vattnet såsom läkemedel* ilmestyi tuolloin. Soinisen (1939) mukaan Hjeltin väitöskirja – samoin kuin jo filosofian tohtorin väitöskirja vuonna 1847 – olivat ”omintakeisuutensa ja laajuutensa puolesta” huomattavasti silloisen keskitason yläpuolella.⁴² Vuonna 1856 Hjelt laillistettiin lääkäriksi, ja kevään 1860 promootiossa hänet vihittiin lääketieteen ja kirurgian tohtoriksi. Keväällä 1859 valmistui vielä yksi väitöskirja (*pro*

---

39 Kurki-Suonio 1986: 21–24, 26.

40 Hjelt, E. 1916: 56–57.

41 Kurki-Suonio 1986: 27–29, 33–35.

42 Soininen 1939: 593.

Otto E. A. Hjelt toi Suomeen ensimmäiset mikroskoopit 1850-luvun loppupuolella. Kuvassa oleva Otto E. A. Hjeltin Saksasta hankkima mikroskooppi löytyy nykyään Karlsruhesta Optisten instrumenttien museosta.⁴³ Yksityiskokoelma.

munere) *Om nervernas regeneration och dermed sammanhängande förändringar af nervrören*, joka käsitteli hermojen uudentumisen ongelmaa ja oli niin sanottu professorinväitöskirja: Hjelt nimitettiin vuonna 1859 yliopiston vastaperustetun patologisen anatomian ja valtiolääketieteen professuuriin sen ensimmäiseksi professoriksi.⁴⁴

Ennen nimitystään professoriksi Hjelt oli jo vuosina 1852–1856 toiminut yliopistolla sen historian ensimmäisenä anatomian dosenttina ja vuodesta 1856 alkaen anatomian prosektorina eli professorin lähimpänä avustajana.⁴⁵ Samoihin aikoihin yliopistossa oli tullut vireille patologisen anatomian ja mikroskopian professuurin perustaminen Suomeen. Euroopassa patologinen anatomia itsenäisenä oppiaineena oli

---

43 <www.musoptin.com> (luettu 3.11.2023)

44 Leikola 2004 [ei sivunumerointia]. Dosentuuritutkielma 1852: *De nervis cerebralibus par-teque cephalica Nervi sympathici Bufonis cinerei Schneid. adnotata quaedam.*

45 Kotivuori (toim.) 2005 [ei sivunumerointia].

saanut ensimmäisen professuurin Strasbourgin yliopistossa vuonna 1819, sitten myös Pariisissa, Wienissä, Würzburgissa ja Berliinissä. Uutta virkaa ajatellen Hjelt lähti keuhkolla 1856 Saksaan opiskelemaan alaa. Saksassa hän opiskeli anatomiaa ja patologiaa ensin Würzburgissa solubiologi Albert Köllikerin (1817–1905) johdolla ja sen jälkeen patologiaa Berliinissä Rudolf Virchowin (1821–1902) johdolla, joka oli uuden solupatologisen tautikäsitteksen luoja. Tämän jälkeen hän opiskeli vielä jonkin aikaa Prahassa ja Wienissä ja palasi Suomeen vuoden 1857 lopulla mukanaan sekä normaalin että patologisen kudoksen ja solubiologian uusin tietämys.⁴⁶ Tällä välin keisari Aleksanteri II oli hyväksynyt patologisen anatomian ja valtiolääketieteen professorin viran perustamisen Helsingin yliopistoon. Vaikka Hjelt määrättiin hoitamaan uutta professuuria jo vuoden 1858 alusta, hänet nimitettiin virkaan vakinaisesti vasta toukokuussa 1859, sillä sitä ennen hänen oli saatava valmiiksi professorinväitöskirjansa.⁴⁷ Viivästystä aiheutti myös se, että balttilaissaksalainen kenraalikuvernööri Friedrich von Berg (1794–1874) olisi halunnut virkaan saksalaisen professorin – Krimin sodan (1853–1856) jälkimainingeissa pelättiin Ruotsin houkuttelevan Suomen vaikutusvaltaisen yläluokan lähentymistä länteen, ja siksi yliopiston virkoihin pyrittiin valitsemaan venäläismielisiä henkilöitä.⁴⁸

Otto Hjeltistä muodostui virkansa myötä suomalaisen patologian opetustoiminnan luoja ja kehittäjä sekä mikroskooppisen solupatologian uranuurtaja Suomessa. Erityisesti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla lääketieteen diagnostiset ja hoidolliset mahdollisuudet olivat vielä melko vaatimattomia ja parannuskeinoja sairauksiin etsittiin esimerkiksi erilaisista vesihoidoista, kuten Hjeltkin oli tehnyt väitöskirjassaan vuonna 1855. Solupatologia ja kudospäätelmä olivat merkittäviä uusia keinoja parantaa diagnostiikkaa ja oppia ymmärtämään eri sairauksia. Niiden opetusta varten Hjeltin oli järjestettävä yliopistolle ruumiinavaustoiminta sekä luotava mikroskooppisen tutkimuksen laboratorio, jonka preparaateista tulevat lääkärit voisivat oppia kudosten sairausmuutoksia. Lisäksi oli koottava patologis-anatominen kokoelma esittelemään sairauksien aiheuttamia muutoksia eri elimissä. Sitten Hjeltin luennoinnin ohella järjestämät käytännölliset ruumiinavausdemonstraatiot herättivät suurta huomiota ja jo valmistuneet lääkäritkin saapuivat seuraamaan niitä.⁴⁹ Tietoa Hjeltin antamasta opetuksesta löytyy *Helsingfors Dagblad* -sanomalehdestä, joka kirjoitti syksyllä 1864 lääketieteellisen tiedekunnan tulevan lukuvuoden luennoista:

”O. E. A. Hjelt, professor i patologisk anatomi och statsmedicin, *tisdagar och fredagar kl 12 midd. i patologisk-anatomiska inrättningens lokal rättmedicin och efter dess afslu-*

---

46 von Bonsdorff 1975: 47.

47 Leikola 1996: 13.

48 Klinge 1989b: 512.

49 Forsius 2000 [ei sivunumerointia]; Hjelt, E. 1916: 140–141.

*tande speciel patologisk anatomi. Samma dagar kl. 1 e. m. hållas praktisk-kliniska föredrag vid sjuksängen, med särskild tillämpning till sistnämnda vetenskap. Derjemte lemnas under veckans förlopp, på särskilda timmar, praktisk handledning i bedömande af liköppningsföreteelser och under vårtermin hålles dessutom en kurs i mikroskopi.”*⁵⁰

Hjelt sai patologian ja valtiolääketieteen laitoksen käyttöön aluksi vain neljä laboratoriohuonetta vuonna 1845 valmistuneelta niin sanotulta Uudelta klinikalta. Tämän vuoksi hänen ensimmäisiin tavoitteisiinsa kuului oman laitusrakennuksen saaminen mahdollisimman pian. Rudolf Virchowilla, josta oli tullut Hjeltin hyvä ystävä ja neuvonantaja, ja jonka kanssa hän oli tiiviissä kirjeenvaihdossa, oli Berliinissä laitoksensa yhteydessä kliininen osasto, joka antoi aineistoa opetustoimintaa varten – tähän vedoten myös Hjelt piti kliinistä osastoa tarpeellisena. Kun Helsingin yleisen sairaalan niin sanottu Vanha klinikka yhdistettiin vuonna 1860 yliopistolliseen klinikkaan, sai Hjelt 20 potilaspaiikkaa patologian laitoksen käyttöön.⁵¹ Tiloja ja potilaspaiikkoja koskeva keskustelu liittyi olennaisesti laajempaan yhteiskunnalliseen kysymykseen sairaanhoidon järjestämisestä: mikä osa potilaspaiikoista oli varattava yleiseen käyttöön, mikä osa oli täytettävä ensisijaisesti yliopiston lääketieteellisen opetuksen hyödyn perusteella?⁵²

Patologian ja valtiolääketieteen opetusalaan kuuluivat valtiolääketieteen osalta myös oikeuslääketiede sekä kansanterveystiede eli yleinen hygienia. Oikeuslääketiede oli yliopistollisena oppiaineena Suomessa vielä hyvin uusi. Anatomian ja fysiologian professori Evert Bonsdorff oli pitänyt aiheesta luentosarjan vuonna 1857, mutta Hjeltin tehtäväksi tuli nyt luoda myös perusta oikeuslääketieteen opetukselle.⁵³ Tarkempaa tietoa oikeuslääketieteen kehittymisestä ja käytännöistä Hjeltin aikana tarjoaa Salmelan (2017) tutkimus naisten itsemurhasta 1800-luvun lopun Suomessa. Ruumiinavaustoiminta perustui lakiin, minkä lisäksi sitä säätelivät erikseen annetut keisarilliset kirjeet ja julistukset sekä Lääkintöhallituksen antamat ohjeet. Vuonna 1841 annettu asetus määräsi, että ruumiinavaus oli tehtävä 14 päivän kuluessa kuolemasta, ja että toimenpiteen aikana paikalla piti avauksen tekevän lääkärin lisäksi olla myös pöytäkirjanpitäjä sekä avauksessa mahdollisesti tarvittavat avustavat henkilöt. Lääkintöylihallituksen samana vuonna antamat ohjeet määrittivät yksityiskohtaisesti muun muassa sen, mitkä elimet oli leikeltävä ja millaisiin asioihin lääkäreiden tuli avauksista tehdessään kiinnittää huomiota. Pöytäkirjaan tuli perustietojen lisäksi kirjata myös henkilön ja kuolinolosuhteiden kuvaus, varsinaista avauksista koskeva seloste sekä lausunto-osuus. Lausunnosta tuli ilmetä, oliko kyse ulkopuolisen aiheuttamasta vai itseaiheutetusta kuolemasta – mikäli kyse oli jälkimmäisestä, oli lääkärin otettava kantaa myös mielentilaan. 1800-luvun alkupuolis-

---

50 *Helsingfors Dagblad* 23.8.1864: 2.

51 Forsius 2000 [ei sivunumerointia].

52 Klinge 1989c: 372–373.

53 Forsius 2000 [ei sivunumerointia]; Hjelt, E. 1916: 140–141.

kolla ruumiinavauksia olivat oikeutettuja tekemään sekä piirilääkärit että kaupunginlääkärit, eivät pelkästään oikeuslääketieteeseen erikoistuneet lääkärit. Vasta vuonna 1876 annettiin asetus, joka määräsi, että Helsingissä tapahtuvat oikeuslääkeopilliset ruumiinavaukset teki Helsingin yliopiston patologisen anatomian ja valtiolääketieteen eli oikeuslääketieteen ja kansanterveystieteen professori.⁵⁴

Vuonna 1871 Hjelt julkaisi selonteon Helsingin yliopiston patologis-anatomisen laitoksen toiminnasta vuosina 1859–1871, ja seuraavana vuonna yhteenvedon laitoksella suoritetuista noin 1 000 ruumiinavauksesta.⁵⁵ Ruumiinavaukset suoritettiin ensimmäisen vuosikymmenen ajan osin puutteellisissa oloissa, sillä vasta vuonna 1873 Hjelt sai yhdessä oppilaansa ja kollegansa, patologisen anatomian dosenttina toimivan Johan Florinin (1841–1902) kanssa tehtäväkseen laatia suunnitelman uudeksi patologian laitokseksi. Hjelt laati itse laitoksen rakennuspiirustukset Ruotsissa ja Saksassa toimivien vastaavien laitosten perusteella. Yliopiston konsistori hyväksyi suunnitelmat, ja uusi patologian laitos valmistui vuonna 1878. Hjeltin toiveiden mukaisesti uudesta rakennuksesta löytyi muun muassa luentosali, patologisen anatomian museo, mikroskooppisten harjoitusten ja erikoistutkimusten tilat, kirjasto, kemian laboratorio, iso ruumiinavaushuone erityisine kattovalaisimineen, siunauskappeli, assistentin asunto sekä muita tarpeellisia tiloja.⁵⁶

Yliopiston hallinnossa

Otto Hjelt oli toiminut yliopiston hallinnossa jo uransa alkua ajoista lähtien: tammikuussa 1853 hänet määrättiin lääketieteellisen tiedekunnan kuraattoriksi, kun Venäjä lakkautti osakunnat poliittisista syistä ja perusti niiden tilalle niin sanotut ylioppilastiedekunnat. Hjelt toimi kuraattorina viiden vuoden ajan. Osakuntalaitos laillistettiin jälleen vuonna 1868, ja Hjelt määrättiin vuonna 1871 Länsisuomalaisen osakunnan inspektoriksi, jossa tehtävässä hän toimi aina vuoteen 1883 saakka.⁵⁷ Hjelt oli itse ollut vuonna 1846 perustamassa Länsisuomalaista osakuntaa, joka syntyi, kun Turkulaiseen osakuntaan liittyivät Satakuntalainen ja Boreaalinen eli Aurajoen pohjoispuolisten pitäjien osakunta. Vaikka yhdistymisen syynä oli ennen kaikkea mainittujen osakuntien pienentyneet opiskelijamäärät, sillä oli yhteyttä myös 1840-luvun alussa virinneeseen ajatukseen laajemmasta ylioppilaskunnallisesta yhdistymisestä. Yhdistymisen ajatukseen liittyi myös fennomanian, nationalismin ja yleisen politisoitumisen voimistuminen ylioppilaiden keskuudes-

---

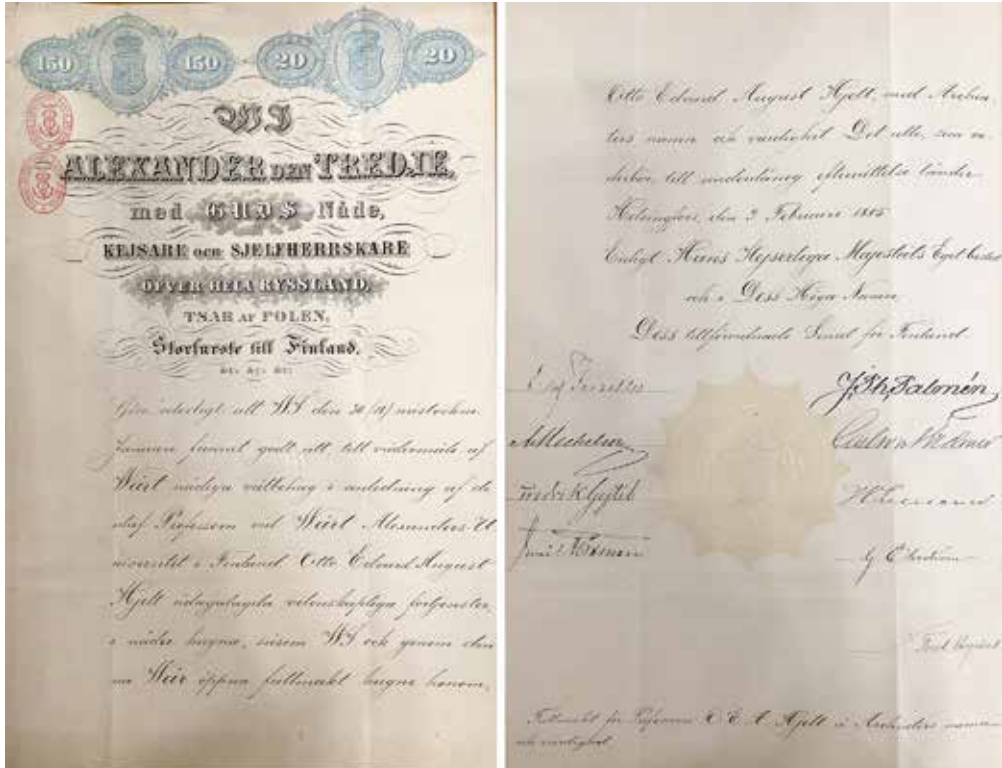
54 Salmela 2017: 32–34.

55 Hjelt, Otto E. A. 1871: *Den patologisk-anatomiska inrättningen vid det finska universitetet under åren 1859–1871*; Hjelt, Otto E. A. 1872: *Öfversigt af ettusen liköppningar, vid det Finska Universitetets patologisk-anatomiska inrättning*.

56 Hjelt, E. 1916: 220–221; Knapas 1989b: 746–749.

57 Hjelt, A. 1903: 31–32.

Keisari Aleksanteri III myönsi Otto E. A. Hjeltille 9.2.1885 arkkiastrin arvonimen tämän jäädessä eläkkeelle Helsingin yliopiston patologisen anatomian ja valtiolääketieteen professorin virasta. Kansalliskirjasto, Coll. 78.50F, todistuksia.

sa.⁵⁸ Suomalaisten ylioppilaiden aktivoituminen ja patrioottinen innostus oli osa 1840-luvun yleiseurooppalaista liikehdintää, joka huipentui Ranskan vallankumoukseen vuonna 1848.

Virkansa puolesta Hjelt oli professorikautensa aikana yliopiston konsistorin jäsen, vuodesta 1874 alkaen myös *Consistorium ordinariumin* (vain osasta professoreita muodostuvan ”vakinaisen” konsistorin) jäsen. Lisäksi hänet määrättiin yliopiston voimistelulaitoksen tarkastajaksi vuosiksi 1871–1884 ja yliopiston taloustoimikunnan jäseneksi vuosiksi 1876–1882. Hjelt toimi myös yliopiston vararehtorina vuosina 1881–1882 sekä lääketieteellisen tiedekunnan dekaanina vuosina 1883–1884.⁵⁹

Tarkasteltaessa Hjeltin toimijuutta yliopistolla voidaan havaita sen laajempi yhteys Venäjän keisarikunnan yliopistoideologiaan. Klingen mukaan sitä määritteli erityisesti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla ”tieteellisesti korkeatasoisen, virkamieskoulutukseen kiinteästi sidotun mutta politikoinnista ja hallitsemattomasta ylioppilaselämästä

58 Klinge 1989d: 170–171; Kotivuori (toim.) 2005 [ei sivunumerointia].

59 Hjelt, A. 1903: 31–32.

vapaan oppilaitoksen ihanne”.⁶⁰ Samasta ideologiasta puhuu Kontturi: vapaan ja itsellisen tieteenharjoittamisen ohella yliopiston toimintaa ja kehitystä sääteli valtiojohtoinen toimintamalli, eräänlainen lääkäreiden ja yhteiskunnan välillä vallinnut sopimus, jossa lääkärit sitoutuivat palvelemaan yhteiskunnan ja potilaiden tarpeita ja yhteiskunta puolestaan turvasi lääkäreiden toimintamahdollisuudet – valtiollinen säätely ja valvottu koulutus olivat vaatimuksena lääkärin virkaan pääsyyllä.⁶¹ Tämä malli näkyi selkeästi myös Hjeltin kohdalla. Hänelle määrättiin vuosikymmenten varrella virka-asemansa perusteella lukuisia vastuita ja jäsenyyksiä erilaisissa komiteoissa sekä yliopistolla että muissa valtionhallinnon elimissä. Tiedekuntien kuraattoreiksi ja osakuntien inspektoreiksi haluttiin 1840-luvun levottomuuksien jälkeen valita vanhempia dosentteja ja lehtoreita, joiden suhde yliopiston johtoon ja sijaiskansleriin oli sovinnollinen.⁶² Vastineeksi sitoutumisesta sekä yhteisten arvojen ja toimintaperiaatteiden noudattamisesta Hjeltin urakehitystä ja pyrkimyksiä tuettiin voimakkaasti, kuten esimerkiksi oman patologian laitoksen rakentaminen osoittaa.

Tammikuussa 1885 Hjelt pyysi eron virastaan toimittuaan yliopistollisissa opettajan-tehtävissä 32 vuoden ajan, aina vuodesta 1852 lähtien. Samassa yhteydessä keisari Aleksanteri III (1845–1894) myönsi hänelle arkkiatrin arvonimen, josta ilmoitettiin laajasti sanomalehdissä ympäri Suomen: ”*Avsked lärer numera vara beviljad professorn i patologiskanatomy och stadsmedicin O. E. A. Hjelt, som dervid lärer hugnats en arkiaters titel.*”⁶³ Hjeltin lapsuudenkaupungissa Turussa kirjoitettiin: ”Wirkaeron arkiater’in arwonimellä kuuluu pyynnöstä saaneen professori patologisesta anatomiasta ja waltiollis-lääketieteestä O. E. A. Hjelt”.⁶⁴ Jo helleeniseltä ajalta periytyvä arkkiatrin arvonimi oli Suomessa otettu käyttöön vuonna 1817, ja Hjeltistä tuli sen myötä autonomian ajan viides arkkiatri. Historiansa alkuaikoina arvonimi oli myönnetty ainoastaan ruhtinain ja hallitsijoiden henkilölääkäreille ja hovilääkäreille, mutta myöhemmin arvonimeä alettiin myöntää myös muille korkea-arvoisille lääkäreille ja yliopiston professoreille – Suomessa siitä muodostui eräänlainen kunnianosoitus ”lääkärikunnan vanhimmalle” tavallista merkittävämmästä virkaurasta ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Hjeltiä edeltänyt arkkiatri oli hänen opettajansa ja kollegansa Evert Bonsdorff.⁶⁵

Professorinvirasta erottuaan Hjelt lahjoitti patologian laitokselle vuonna 1886 yli 2 000 teosta käsittävän lääketieteellisen kirjastonsa. Yliopisto perusti saamansa lahjoituksen johdosta erityisen stipendirahaston hänen kunniakseen. Yliopisto teetti hänestä myös muotokuvan, jonka maalasi Eero Järnefelt (1863–1937) vuonna 1894.⁶⁶

---

60 Klinge 1989d: 181.

61 Kontturi 2021: 20.

62 Klinge 1989b: 484–485.

63 *Helsingfors Dagblad* 4.2.1885: 3.

64 *Sanomia Turusta* 5.2.1885: 3.

65 Forsius 1992: 845–848.

66 Hjelt, E. 1916: 240.

Terveydenhuollon asiantuntija

Koska kansanterveystiede oli osa Hjeltin opetusalaan kuuluvaa valtiolääketiedettä, ja lisäksi hän oli lääketieteellisen tiedekunnan professorina Lääkintöylihallituksen alaisen *Collegium medicum*in jäsen vuosina 1859–1878, hän joutui mukaan moniin suomalaista terveydenhuoltoa sekä sen hallintoa ja uudistamista koskeviin tehtäviin. Hjelt nimettiin vuosien varrella jäseneksi muun muassa mielisairaiden hoidon ja hoitolaitosten uudistamista suunnittelevaan komiteaan, terveystaloustieteiden komiteaan, eläinlääkintälaitoksen ja eläinlääkäriskoulun perustamista suunnittelevaan toimikuntaan, kalavesien puhdistamista suunnittelevaan komiteaan sekä apteekkisääntöä ja myrkkujen kauppaamista suunnittelevaan komiteaan.⁶⁷

Jo Turun Akatemian aikana vuonna 1812 perustettu *Collegium medicum* oli viidestä professorista muodostunut lääkintökollegio, joka valvoi Suomessa harjoitettavaa yleistä terveydenhoitoa, lääkärilupia, sairaaloiden hallintoa ja apteekkejä. Vuonna 1827 *Collegium medicumista* muodostettiin Lääkintöylihallitus, jonka johtoon valittiin keisarin luottamusta nauttiva pääjohtaja. Pääjohtaja otti vastuulleen kollegiolle aiemmin kuuluneet talous- ja hallintotehtävät.⁶⁸ Hjeltistä tuli *Collegium medicum*in jäsen vuonna 1859 professorin virkansa myötä. Kollegio joutui 1860-luvulla lukuisien terveydenhuoltoon liittyvien asioiden lisäksi ottamaan kantaa myös muun muassa suomalaista yhteiskuntaa tuolloin voimakkaasti jakaneeseen kielikysymykseen. Vaikka Hjelt itse oli äidinkieltään ruotsinkielinen, hän kannatti jo vuonna 1863 suomen kielen käytön lisäämistä virkakielenä muun muassa tuomioistuimissa ja eri virastoissa – hänen mukaansa myös lääkärin tuli ehdottomasti osata suomen kieltä. Hjelt jäi kuitenkin kollegiossa vähemmistöön kielikysymyksessä, ja vasta vuoden 1872 jälkeen lääkäreiden tuli osoittaa Lääkintöylihallitukselle suomen kielen taitonsa ennen virkaan nimitystä.⁶⁹

Lääkintöylihallituksen uudelleenorganisointia varten kollegio antoi keväällä 1864 Hjeltin tehtäväksi viraston uutta johtosääntöä koskevan lausuntoehdotuksen laatimisen senaatille. Vaikka lausunto valmistui jo saman vuoden loppuun mennessä, senaatti otti asian käsittelyyn vasta vuonna 1874. Hjeltin esitys uutena perustettavien lääkintöneuvosten tehtävien määrittelemisestä otettiin huomioon ja Lääkintöylihallituksen seuraaja – Lääkintöhallitus – aloitti toimintansa vuonna 1878. Samalla *Collegium medicum*in toiminta lakkautettiin ja myös Hjelt jäi pois toiminnasta.⁷⁰ Lääkintöhallitus toimi vuosina 1878–1991, nykyään samoista tehtävistä vastaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Myös terveydenhuollon lainsäädännön kehittäminen tuli Suomessa ajankohtaiseksi 1860-luvun alussa. Euroopassa terveydenhoitoa ja hygieniää koskeviin kysymyksiin oli herätty jo 1840- ja 1850-lukujen taitteessa, ja ensimmäinen yleistä terveydenhuol-

---

67 Hjelt, A. 1903: 32–33.

68 Pesonen 1980: 53–57, 135.

69 Pesonen 1980: 293, 297–299.

70 Pesonen 1980: 314–316, 323–324.

toa käsittelevä kansainvälinen kongressi oli pidetty Brysselissä vuonna 1852.⁷¹ Suomessa piirilääkäreiden ohjesäännöissä oli 1800-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien alettu enenevässä määrin painottaa viran yleiseen terveydenhoitoon liittyviä työtehtäviä, joilla haluttiin lisätä väestönkasvua, kohentaa kansan terveydentilaa ja vähentää lapsikuolleisuutta. Tästä syystä lääkäreitä yritettiin ohjata yksittäisten henkilöiden terveydenhoitoon perustuvasta yksityispraktiikasta kohti laajamittaisempaa, ennaltaehkäisevää toimintaa.⁷²

Hjelt oli ollut 1850-luvulla Krimin sodan takia komennettuna valvomaan tilapäisten sotilassairaaloiden oloja sekä järjestämään torjuntatoimenpiteitä kulkutautien leviämisen ehkäisemiseksi. Näiden tehtävien myötä hän oli alkanut tuntee mielenkiintoa yleisen terveydenhuollon ongelmia kohtaan. Kansanterveystiedettä hallinnoivana professorina Hjelt määrättiinkin vuonna 1862 senaatin toimesta jäseneksi komiteaan, joka sai tehtäväkseen valmistella terveydenhoidon lainsäädäntöä ja lääkintätoimen uudelleenorganisointia. Komitean puheenjohtajana toimi alkuun tie- ja vesirakennushallituksen insinööriksen päällikkö, kenraalimajuri Julius Mickwitz (1820–1892). Kahdeksan henkisen komitean työ kangerteli alusta lähtien, ja se päättyi ehdottamaan vain yksittäisiä parannuksia eri hallinnonhaarojen säännöksiin, esimerkiksi Hjelt laati vuonna 1870 ehdotuksen myrkkujen myynnistä ja julkaisi vuonna 1873 tutkimuksen kuppataudin levinneisyydestä ja ehkäisemisestä. Koska Mickwitzin komitean työ ei edistynyt, senaatti lakkautti sen vuonna 1874. Samalla se asetti uuden komitean ja määräsi Hjeltin sen puheenjohtajaksi. Hjelt oli jo aiemmin esittänyt komitealle, että sen tulisi yksittäisten parannusten sijaan laatia koko Suomen kattava yhteiskunnallinen terveyden- ja sairaanhoidon kokonaissäännöstö, jollaiseen hän oli tutustunut vieraillessaan Skandinaviassa ja Keski-Euroopan maissa. Hjelt julkaisi jo vuonna 1875 ehdotuksensa *Allmän Hälsovårdsstadga för Finland*, jossa hän tukeutui erityisesti Ruotsin ja Norjan vastaaviin säädöksiin. Lausuntokierroksen jälkeen Hjelt päivitti ehdotustaan, ja senaatti vahvisti joulukuussa 1879 komitean laajan mietinnön. Vuoden 1880 alusta käyttöön otettu uusi terveydenhoitosääntö oli voimassa aina vuoteen 1928 saakka.⁷³

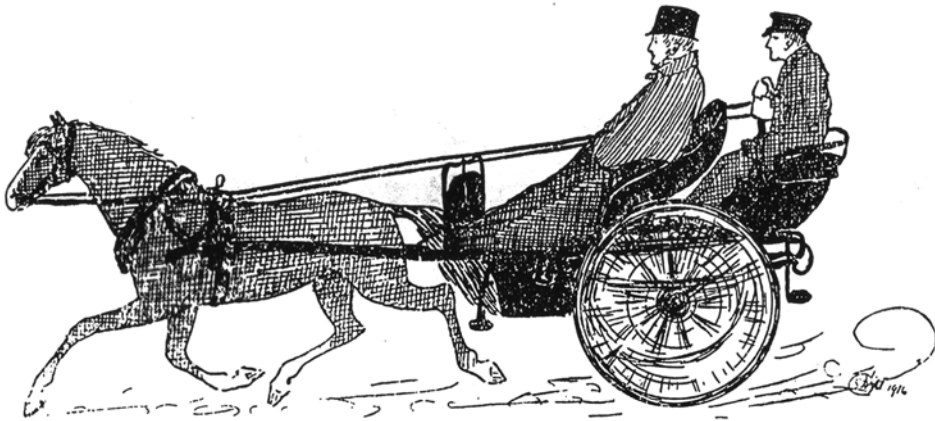
Terveydenhoitosääntö oli kauaskantoinen jo omana aikanaan, mutta sen merkitys on tehnyt vaikutuksen myöhempiinkin lääketieteen alan tutkijoihin. Forsius (2000) on arvioinut Hjeltin toiminnan Suomen ensimmäisen, puoli vuosisataa voimassa olleen terveydenhoitosäännön laatimisessa erittäin merkittäväksi koko suomalaisen lääketieteen kehityksen kannalta: ”Voidaan sanoa, että juuri Hjeltin ponnistusten seurauksena Suomi

---

71 von Bonsdorff 1975: 61.

72 Kontturi 2015: 59.

73 Hjelt, E. 1916: 214–218; Pesonen 1980: 332–344. Hjelt, Otto. E. A. 1873: *Bidrag till sundhetslagstiftningen i Finland. I: Den veneriska sjukdomens utbredning i Finland jemte förslag att hämma dess spridning*; Hjelt, Otto E. A. 1875: *Bidrag till sundhetslagstiftningen i Finland. II: Allmän Hälsovårdsstadga för Finland, förslag och motiver*.

Taidemaalari Esther Hjelt-Cajanuksen (1879–1959) piirros isoisästään Otto E. A. Hjeltistä matkalla lääkärikäynnille. Hjelt toimi Helsingissä yksityisenä perhelääkärinä 1860-luvulta alkaen. Suvun perimätiedon mukaan Hjelt suunnitteli tarkastuskierrokset perheisiin aina huolellisesti etukäteen, ja apuna kierroksilla hänellä oli oma kuljettaja, joka ajoi hevosen vetämää yksipaikkaista kiestä. Hjeltin lopettaessa toimintansa perhelääkärinä 1880-luvulla hoidettavia perheitä oli kertynyt yhteensä jo 149. Kuva teoksesta Edvard Hjelt 1916: *Otto E. A. Hjelt, hans liv och gärning*, s. 162.

kohotettiin niiden sivistysmaiden joukkoon, joissa yleinen terveydenhoito oli järjestetty koko maata koskevalla yhtenäisellä lainsäädännöllä.⁷⁴

Toiminta lääkärinä

Otto Hjelt ehti monilta yhteiskunnallisilta tehtäviltään hoitaa 1860- ja 1870-luvuilla myös lääkärin yksityispraktiikkaa. Koska hän asui kesäisin Turun seudulla, hän oli jo opiskelu- ja erikoistumisaikoinaan toiminut Kupittaaan vesiparantolan alilääkärinä kesinä 1853 ja 1854. Niin sanottu vesiparannus oli tullut muotiin vuosisadan puolivälissä ja Hjeltin opettaja, professori Evert Bonsdorff oli sen kannattaja. Tältä pohjalta syntyi myös Hjeltin jo aiemmin mainittu kylmävesihoitoja käsittelevä lääketieteen tohtorin väitöskirja vuonna 1855. Kesällä 1853 Hjelt osallistui ahkerasti myös kolerapotilaitten hoitamiseen taudin levitessä aggressiivisesti ympäri Suomea. Edelleen vuoden 1853 lopulla alkanut Krimin sota merkitsi lisätehtäviä Hjeltille. Jo ennen viranomaisen ohjeistusta hän pakkasi yliopiston anatomisen museon tärkeät kokoelmat ja toimitti ne turvaan.⁷⁵ Sodan alussa Hjelt ei ollut halukas lähtemään Suomen Kaartin lääkäriksi Venäjän ja Puolan rajalle, koska hänen lisensiaatintutkintonsa ja väitöskirjansa olivat

⁷⁴ Forsius 2000 [ei sivunumerointia].

⁷⁵ Hjelt, E. 1916: 93–95.

juuri valmistumassa. Lääkäreistä oli kuitenkin pula ja välittömästi opintojen päätyttyä hänet määrättiin vuoden 1856 alussa tutkimaan Turun pataljoonan miesten terveydentilaa. Hjelt havaitsi lukuisia epäkohtia, muun muassa kokonaan puuttuvat sairaspäiväkirjat ja kiniinin liiallisen käytön jonkinlaisena yleislääkkeenä. Kiivas työtahti ja sen päälle tullut lavantautitartunta olivat koitua myös Hjeltin kohtaloksi myöhemmin samana keväänä. Hän sairastui niin vakavasti, että oli lähellä kuolla. Hiljalleen hän kuitenkin toipui ja toimi vuosina 1856–1859 Uudenmaan ruotujakoisen tarkk'ampujapataljoonan virkaa toimittavana pataljoonanlääkärinä: Turussa osoitetun huolellisen ja ammattitaitoisen toiminnan perusteella kenraaliluutnantti Casimir von Kothen (1807–1880) määräsi Hjeltin toimittamaan terveystarkastukset myös Uudenmaan pataljoonan komppanioissa Karjaalla, Lohjalla, Porvoossa ja Lapinjärvellä.⁷⁶

Alati lisääntyneet työkiireet Helsingissä aiheuttivat sen, että vuonna 1862 Hjelt alkoi rakentaa kaupunkiasuntoa Helsingin Kruununhaasta ostamalleen tontille osoitteessa Pohjoisranta 14. Vuonna 1850 avioitunut Hjelt oli perheineen asunut ensin isältään perimällään tilalla Paimion Kauhaisissa, sitten Nurmijärven Myllymäellä ja vuodesta 1855 saakka Vihdin Torholassa. Otto ja Yolanda Hjelt suunnittelivat uuden kaupunkitalon itse, ja siihen tuli erikoisuutena muun muassa kylpyhuone ja vesijohto omasta kaivosta.⁷⁷

Helsingissä Hjelt toimi etenkin perhelääkärinä ja hänellä oli niin kutsuttu kotihoitosopimus monien perheiden kanssa. Se tarkoitti, että hän vieraili säännöllisesti perheissä tarkastamassa näiden terveydentilan ja sairaustapausten sattuessa neuvoi ja hoiti heitä. Sopimusperheitä oli yhtä aikaa useita kymmeniä, toisinaan jopa 50, ja niiden joukossa oli tunnettuja helsinkiläisiä perhekuntia, kuten Topeliukset, Snellmanit, Borgströmit, Frenckellit ja Mobergit. Hjelt suunnitteli kotikäynnit tarkasti ja teki lääkärikierrokset omalla hevosellaan ja kieseillään, joita ajoi hänen oma kuljettajansa. Lisäksi Hjelt otti usein vielä illalla kodissaan vastaan yksityispotilaita, yleensä täysin maksutta. Muutamina kesinä hän toimi myös Kaisaniemessä sijaitsevan Villensau-na-kylpylän lääkärinä.⁷⁸

Hjelt oli 1850- ja 1860-luvuilla Eurooppaan suuntautuneilla opintomatkoihlaan poikennut kymmenissä eri sairaaloissa ja hoitolaitoksissa omaksuen lääketieteen uusimpia vaikutteita ja käytäntöjä. Suomalaisen terveydenhuollon kannalta yksi merkittävimpää vierailuja oli tutustuminen saksalaisen Neudettelsaun diakonissalaitokseen vuonna 1856. Pietistiseen herätysliikkeeseen kuuluvat Otto ja Yolanda Hjelt olivat Würzburgissa asuessaan tutustuneet paikallisen saksalaisen seurakunnan jäseniin, ja sen myötä vierailleet lähellä sijaitsevassa pastori Wilhelm Löhen (1808–1872) johtamassa suuressa ja tehokkaasti organisoidussa diakonissalaitoksessa. Tuolloin oli syntynyt ajatus perustaa vastaavaa toimintaa myös Suomeen.⁷⁹

---

76 Hjelt, E. 1916: 99–103.

77 Hjelt, E. 1916: 78, 95; Kalela 1982: 31; Kurki-Suonio 1986: 49.

78 Hjelt, E. 1916: 161–162.

79 Kurki-Suonio 1986: 41–42.

Suomessa ja Länsi-Euroopassa koettiin 1860-luvulla useana vuonna poikkeuksellisia sääolosuhteita, jonka vuoksi viljely ja ruoantuotanto epäonnistuivat ja seurauksena oli nälänhätä. Suomessa suuret nälkävuodet vuosina 1866–1868 olivat historiallisen tuhoisa väestökatastrofi, sillä niiden aikana kuoli lähes 10 prosenttia maan väestöstä. Nälänhätää seurasi myös lavantautiepidemia, kun aliravitut ja heikossa kunnossa olevat ihmiset vaelsivat ympäri maata suurina laumoina ruuan perässä.⁸⁰ Yolanda Hjelt, joka oli jo 1850-luvun alussa aktiivisesti osallistunut sairaiden hoitoon miehensä rinnalla koleraepidemian taltuttamiseksi, toimi merkittävässä roolissa myös nälkävuosien aikana Helsingissä. Hän perusti yhdessä helsinkiläisten tuttaviensa kanssa erityisen majalan niitä potilaita varten, jotka eivät enää mahtuneet ylikansoitettuihin sairaaloihin. Majala saatiin hankittua ja varusteltua Rauhankatu 15:een, joka sijaitsi Kruununhaassa lähellä Hjeltien kotia. Kotitalonsa piharakennukseen Yolanda Hjelt puolestaan järjesti keitto- ja jakelukeskuksen, jossa hädänalaisia autettiin korvauksetta.⁸¹

Samanlaista kristillissosiaalista toimintaa Helsingissä harjoitti 1860-luvulla myös everstinna Aurora Karamzin (1808–1902), joka jo omana aikanaan oli tunnettu hyväntekijä helsinkiläisten keskuudessa. Vaikka Karamzin oli aiemmin elänyt poikkeuksellisen etuoikeutettua elämää ja toiminut muun muassa Pietarissa keisarinna hovineitinä, jäätyään toisen kerran leskeksi Krimin sodan aikana hänen mielenkiintonsa oli alkanut suuntautua uskonnolliseen elämään ja hyväntekeväisyyteen. Hän oli perinyt ensimmäiseltä aviomieheltään merkittävän omaisuuden ja harjoitti hyväntekeväisyyttä muun muassa kustantamalla Helsingin Naisyhdistyksen ylläpitämää sopankeittolaitosta, naisten työtupia, lasten päiväkotia sekä orpolastenkotia ja -koulua. Hän oli kiinnostunut myös sairaanhoidosta.⁸² Vuonna 1867 Karamzin alkoi koota ympärilleen sopivia henkilöitä perustaakseen Suomeen ensimmäisen diakonissalaitoksen. Laitoksen tehtävänä oli toimia kristillistä persoonallisuutta kehittävästä kasvatustaloksesta, jossa koulutettiin naispuolisia työntekijöitä, diakonisseja, erilaisiin palvelutehtäviin. Tehtäviä olivat esimerkiksi sairaiden hoito sekä yleisissä sairaaloissa että yksityisissä kodeissa, kiertävä sairaanhoito niin kaupungeissa kuin maaseudulla, köyhäinhoito, opettajan toimi eri muodoissaan, lastentarhojen, lastenkotien ja lasten turvakotien johtaminen. Karamzin halusi laitoksen johtavaksi lääkäriksi henkilön, jolla olisi lääketieteellisen ammattipätevyyden lisäksi myös diakoniatyöhön soveltuva maailmankatsomus. Uskonnollinen vakaumuksellisuus ja jo aiemmin syntynyt tuttavuus vaikuttivat siihen, että Hjelt tuli valituksi sairaalan ensimmäiseksi ylilääkäriksi. Karamzinin ja Hjeltin ohella muita diakonissalaitoksen perustamiseen osallistuneita henkilöitä olivat rovasti Klemens Sirelius (1818–1888), pastori Erik Petterson (1834–1900) ja senaatin esittelijäsihteeri Gabriel Waenerbergin (1818–1887), jotka yhdessä anoivat syyskuussa 1867 keisari Aleksanteri II:lta laitoksen perustamislupaa ja sääntöehdotuksen vahvistamista. Lupa saatiin ja

---

80 Hirvonen 1987: 224.

81 Kurki-Suonio 1986: 58.

82 Lehto 1997 [ei sivunumerointia].

Hjeltin perhe noin vuonna 1878. Takarivissä vasemmalta: lapset Yolanda Hjelt, myöh. Colliander (1857-1934), Minna Hjelt, myöh. Cederberg (1860-1918), Edvard Hjelt (1855-1921) ja hänen puolisonsa Ida os. Åström, August Hjelt (1862-1919), Hedvig Hjelt, myöh. Cederberg (1864-1921), Otto Immanuel Colliander ja hänen puolisonsa Hanna os. Hjelt (1852-1928) sekä heidän tyttärensä Katri. Keskellä vasemmalta: Otto E. A. Hjelt (1823-1913), poika Arthur Hjelt (1868-1931) sekä Yolanda Hjelt os. Thuneberg (1826-1888). Edessä: poika Otto Jonatan (1853-1918) ja hänen puolisonsa Mimmi os. von Kraemer. Yksityiskokoelma.

Suomen ensimmäinen yksityissairaala, Helsingin Diakonissalaitos, vihittiin käyttöön joulukuussa 1867 Karamzinin kustantamassa vuokrahuoneistossa Unioninkadulla.⁸³ Yolanda Hjelt oli jo edellisen vuoden syksynä perustanut ompeluseuran valmistamaan laitokselle liinavaatevarastoa ja tekemään diakonissan kutsumusta tunnetuksi.⁸⁴

Nälkävuosista ja lavantautiepidemiasta johtuen Helsingin Diakonissalaitoksen pääalaksi muodostui alusta alkaen sairaanhoito. Koska Suomessa ei tuolloin ollut minkäänlaista ammatillista koulutusta sairaanhoitajille, diakonissalaitoksesta muodostui Hjeltin aloittaman sairaanhoidonopetuksen myötä vähitellen myös Suomen ensimmäinen

83 Hjelt, O. E. A. 1908: 2-3, 6.

84 Kurki-Suonio 1986: 59-60.

sairaanhoidajakoulu.⁸⁵ Laitos toimi Unioninkadun jälkeen useissa osoitteissa, kunnes se vuonna 1897 asettui nykyiselle paikalleen Eläintarhaan, Kallion kaupunginosaan. Laitoksen toiminta laajeni merkittävästi, kun Eläintarhaan rakennettiin uusi sairaala, kirkko ja sisäkotona ja sairaalaan muodostettiin eri osastot sisätauteja, kirurgiaa ja naistentautien varten.⁸⁶ Hjelt toimi diakonissalaitoksen ylilääkärinä vuosina 1867–1877, johtokunnan jäsenenä vuosina 1867–1881 ja laitoksen johtajana vuosina 1869–1874.⁸⁷ Sitten diakonissalaitoksia perustettiin Helsingin mallin mukaisesti myös Viipuriin (1869), Sortavalaan (1894) ja Ouluun (1896).⁸⁸

Lääkärin praktiikan ohella Hjelt pyrki edistämään suomalaisen lääkärikunnan ammatillista identiteettiä ja yhteisöllisyyttä toimimalla muun muassa vuonna 1835 perustetun *Finsk Läkaresällskapetin* sihteerinä vuosina 1858–1859, kirjastonhoitajana vuosina 1858–1863 ja puheenjohtajana vuonna 1868. Yhdistyksen perustettua lääkärin eläkekassan vuonna 1872 Hjelt toimi sen johtokunnan puheenjohtajana vuosina 1873–1881 ja kassanhoitajana vuosina 1873–1877. Hänet kutsuttiin yhdistyksen kunniajäseneksi vuonna 1895. Tämän lisäksi Hjelt kuului elämänsä aikana lukuisiin muihinkin lääkäri- ja tiedeyhdistyksiin, myös pohjoismaisiin ja saksalaisiin, ja oli useiden koti- ja ulkomaisien yhdistysten kunniajäsen.⁸⁹

Lääkäri- ja tiedeyhdistysten ohella Hjelt toimi aktiivisesti useissa muissakin yhdistyksissä, kuten esimerkiksi Suomen Lähetysseuran johtokunnassa vuosina 1859–1893, Kansanvalistusseuran johtokunnassa vuosina 1875–1891, Valtionarkiston rakennustöimikunnan puheenjohtajana vuosina 1886–1899 ja Suomen evankelisluterilaisen pyhäkouluyhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1895–1897.⁹⁰

Historiantutkijana - *nulla dies sine linea*

Samoihin aikoihin, kun Suomen ensimmäistä junarataa alettiin rakentaa Helsingin ja Hämeenlinnan välille, Hjelt alkoi haaveilla kesäasunnon hankkimisesta Tuusulan seudulta. Junarata valmistui vuonna 1862, ja pari vuotta myöhemmin Järvenpään asemalta pääsi jo kahdesti päivässä Helsinkiin ja takaisin.⁹¹ Vuonna 1865 Hjelt osti kesäasuntoa varten Järvenpään kartanon alueesta Tuusulanjärven rantaan sijoittuvan alueen ja muodosti siitä suurehkon puutarhatilan, johon kuului myös metsikkö, jonkin verran peltoa ja niittyä sekä laidunmaata. Tilan nimeksi annettiin Hjeltin yliopistokollegan, suomen

---

85 Hjelt, O. E. A. 1908: 8–9.

86 Hjelt, O. E. A. 1908: 61, 74–75.

87 Hjelt, O. E. A. 1908: 19, 90

88 Hjelt, O. E. A. 1908: 10.

89 Forsius 2000 [ei sivunumerointia].

90 Ellonen 2008 (toim.): 883; Leikola 2004 [ei sivunumerointia].

91 Rosenberg 1995: 354–355.

1860-luvulla Otto E. A. Hjelt osti itselleen tontin Tuusulanjärven rannalta ja perusti sinne Lepola-nimisen tilan. Vuosisadan vaihteessa seudulle muodostui niin sanottu Tuusulanjärven taiteilijayhteisö ja Lepolan naapureiksi rakentuivat kirjailija Juhani Ahon Ahola, taideemaalari Eero Järnefeltin Suviranta ja säveltäjä Jean Sibeliuksen Ainola. Kuvassa Lepolan päärakennus alkuperäisessä asussaan. Yksityiskokoelma.

kielen professori August Ahlqvistin (1826–1889) ehdotuksesta Lepola – suomenkielinen vastine venäläisen diplomaatin, paroni Paul Nikolayn (1777–1866) viipurilaisen kodin nimelle *Monrepos* (ransk. *mon repos*, suom. minun leponi). Hjelt suunnitteli ja piirsi itse Lepolan kaksikerroksisen huvilan, joka käsitti 20 huonetta ja tornin. Lisäksi tarvittiin maa- ja karjatalouden vaatimat rakennukset. Ne valmistuivat vuonna 1867. Vuonna 1880 Hjelt kunnostutti huvilan talviasuttavaksi, myi perheen kaupunkiasunnon Helsingin Pohjoisrannasta ja muutti seuraavana vuonna pysyvästi Lepolan tilalle. Samalla hän lopetti lääkärintyönsä Helsingissä ja kävi henkilökohtaisesti hyvästelemässä kaikki yksityispotilaansa näiden kodeissa – perheitä oli vuosikymmenten aikana kertynyt yhteensä 149.⁹²

1860-luvun puolivälissä Hjelt oli palannut juurilleen myös tutkijana ja kirjoittajana. Vuonna 1842 julkaistun luonnontieteitä edustaneen filosofian *pro exercitio* -tutkielman jälkeen Hjeltin kirjallinen tuotanto oli käsitellyt ennen kaikkea hänen lääketieteellisiä opetusaineitaan, kuten anatomiaa, patologiaa, oikeuslääketiedettä sekä yleistä terveydenhuoltoa. Hjeltin jo nuorena omaksuma periaate *nulla dies sine linea* (suom. ei päivää ilman viivaa) pääsi oikeuksiinsa, kun hän parinkymmenen vuoden tauon jälkeen palasi jälleen ”nuoruudenrakkautensa”, luonnontieteiden ja historian tutkimuksen pariin, ja kirjoitti loppuelämänsä aikana vielä kymmeniä kirjoja ja artikkeleita.⁹³ Leikolan (1996) mukaan Hjeltistä tuli erityisesti kahdella historian osa-alueella enemmän kuin vain historian innokas harrastaja. Toinen niistä oli Linné-tutkimus.⁹⁴

Vuonna 1877 Hjelt kutsuttiin Upsalan yliopiston 400-vuotisjuhlaan Suomen Tiedeseuran edustajana. Hjelt laati tilaisuutta varten laajan tutkielman Linnén toiminnasta lääkärinä ja hänen merkityksestään ruotsalaiselle lääketieteelle.⁹⁵ Ruotsin kuningas Oskar II (1829–1907) nimitti Hjeltin juhlan yhteydessä Pohjantähdistön ritarikunnan komentajaksi. Seuraavana vuonna Ruotsissa vietettiin Linnén kuoleman satavuotismuistoa, ja Hjelt laati tätä varten toisen kirjoituksen Linnén saavutuksista.⁹⁶ Molemmat tutkimukset saivat osakseen tunnustusta, ja ne julkaistiin myös Saksassa lääketieteen alan julkaisuissa. 30 vuotta myöhemmin, vuonna 1907, Upsalassa valmistauduttiin Linnén syntymän 200-vuotisjuhlaan. Suunnitteilla oli juhlaulkaisu, jota varten Hjelt halusi päivittää vuonna 1877 kirjoittamansa tutkimuksen. Tämän puitteissa Ruotsin lääkäriseura toimitti Lontoon *Linnean Society*n hallussa olevia Linnén alkuperäisiä käsi- ja kirjokirjoituksia diplomaattipostilla Tukholmaan Hjeltin tutkittavaksi – matka Lontooseen tuntui yli 80-vuotiaasta arkkiatrasta jo liian pitkältä. Poikkeusjärjestelyihin ryhdyttiin, sillä Hjelt oli tietävästi niitä harvoja, jotka kykenivät enää lukemaan Linnén epäselväksi

---

92 Kurki-Suonio 1986: 57, 77.

93 Kalela 1982: 374.

94 Leikola 1996: 16.

95 Hjelt, Otto E. A. 1877: *Carl von Linné som läkare och hans betydelse för den medicinska vetenskapen i Sverige*.

96 Hjelt, Otto E. A. 1877: *Carl von Linné i sitt förhållande till Albrecht von Haller*.

mainittua käsialaa ja tunsii hänen puutteellisen latinan kielensä. Vietettyään kuukauden Ruotsalaisen tiedeakatemiaan kirjastossa Hjelt osallistui vielä toukokuussa 1907 varsinaisiin juhlallisuuksiin, joiden yhteydessä hänet promovoitii Upsalan yliopiston filosofian riemukunniaohitoriksi ja tiedeakatemia luovutti hänelle suuren Linné-mitalin.⁹⁷

Vuodesta 1881 alkaen Hjeltin oli muiden tehtävien vähentyessä mahdollista keskittyä laajaan tutkimukseen, johon hän oli saanut innostuksen jo aiemmin lukuisilla vierailuillaan ruotsalaisissa arkistoissa: Ruotsi-Suomen lääkitälaitoksen historiaan. Hjelt vietti Ruotsissa 1880-luvulla pitkiä aikoja sekä yksinään että puolisonsa Yolandan kanssa ja keräsi arkistoaainestoa tutkimustaan varten muun muassa Tukholman Karoliinisessa instituutissa. Yolanda Hjelt osallistui työhön merkittäväällä tavalla kopioimalla asiakirjoja, joka tapahtui tietenkii käsin kirjoittamalla.⁹⁸ Kotona Lepolassa Hjelt järjesteli ja muokkasi kerättyä aineistoa – puutarhan hoidon ja maanviljelyn sekä lasten ja lastenlasten vierailuiden ohella. Myöhemmin Hjelt muisteli tuota ajanjaksoa elämänsä onnellisimmaksi. Seesteinen vuosikymmen päättyi kuitenkin murheellisesti, sillä Yolanda Hjelt kuoli maaliskuussa 1888 puhjenneeseen vatsahaavaan. Hän oli kuollessaan 61-vuotias. Tämä oli suuri järkytys Hjeltille, jolle puoliso oli koko elämän ajan ollut läheinen kumppani, uskottu ja tukija. Yolanda oli synnyttänyt ja hoitanut perheen 11 lasta – joista kahdeksan selvisi aikuisikään – hoitanut suuren talouden ja osallistunut monenlaisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin sekä yksin että yhdessä miehensä kanssa.⁹⁹

Herännäisten ystävien tuki oli Hjeltille tärkeää puolison menettämisen aiheuttamassa järkytyksessä. Heidän avullaan hän pääsi vähitellen jälleen kiinni tutkimus- ja kirjoitustyöhönsä, johon uppoutui muutaman seuraavan vuoden ajaksi.¹⁰⁰ Lopulta vuonna 1891 ilmestyi 10 vuotta valmistellun historiateoksen ensimmäinen osa, seuraava vuonna toinen osa ja vuonna 1893 kolmas osa. Järkälemäinen, noin 2 000 sivuinen kirjasarja, *Det svenska och finska medicinalverkets historia 1663–1812*, herätti suurta huomiota Pohjoismaissa ja Saksassa, ammattipiirien lisäksi myös suuren yleisön keskuudessa. Teoksesta muodostui Hjeltin pääteos, joka toi hänelle ”Suomen lääketieteen historian isä” -tittelin ja jota edelleen pidetään lääketieteen historian alan perusteoksena. Soininen (1939) kertoo kirjasarjan sisällöstä:

”Runsain asiakirjajäljennöksin höystettynä siinä esitellään Collegium medicum, ”Kirurgiska Societeten”, ”Sundhetskommisionen”, Serafimiritariston kiltta ja muut Tukholmassa sijainneet lääkitälaitoksen keskusjärjestöt ja virat, sitten edelleen lääkärrien yleiset velvollisuudet ja oikeudet, piirilääkärilaitos, kaupunginlääkärilaitos ja muut lääkitäintoiimet eri aikaisine haltijoineen, kulkutautien vastustamistoimenpiteet, yleiseen terveydenhoitoon kuuluvat järjestelyt, sukupuolitautilien vastustaminen, isonrokonvastainen taistelu sekä variolaation että varsinaisen rokotuksen muodossa, kättilölaitos, eläinlääkin-

97 Kurki-Suonio 1986: 74, 90–92; Leikola 1996: 16–17.

98 Perälä 1993: 27.

99 Hjelt, E. 1916: 249–253.

100 Kurki-Suonio 1986: 83–84.

tätoiminta, sairaalalaitoksen kehitys, sotilaslääkintä, oikeuslääketieteellinen toiminta, apteekkilaitos, terveyslähteet ja lääkintölaitoksen rahastot, niine eri vaiheineen, joiden alaisina nämä kaikki olivat puolentoista vuosisadan aikana. Teoksen kolmannen osan lopussa seuraa sitten aakkosellinen luettelo osittain hyvinkin tarkkoine elämäkerrallisine tietoineen teoksessa mainituista 1) ruotsalaisista ja suomalaisista lääkäreistä, 2) välskäreistä, 3) apteekkareista, 4) silmälääkäreistä, 5) eläinlääkäreistä, 6) hammaslääkäreistä, 7) kätילוistä, 8) kirurgisten instrumenttien valmistajista, 9) sideaineiden valmistajista, 10) puoskareista, 11) ruotsalaisista ja suomalaisista tiedemiehistä, kirjailijoista ym., 12) ulkomaisista tiedemiehistä, lääkäreistä, kirjailijoista ym., ja 13) virkamiehistä.”¹⁰¹

Myös *Finsk Tidskrift* -aikakauslehdessä keväällä 1894 ilmestynyt arvio kuvaa teoksen laaja-alaisuutta:

*”Men just denna rika mångfald i ämnet, denna mängd beröringspunkter med såväl stadsadministrationen i sin helhet, som med en stor del öfriga kulturområden, gör att värdet erbjuder intresse icke endast för läkare, utan för en hvar upplyst medborgare öfverhufvud. Denna ämnets mångskiftande beskaffenhet har emellertid också gjort att det fodrats läkarens intresse, historieforskarens nit, den administrativa ämbetsmannens erfarenhet och vetenskapsmannens grundlighet och mogna, upplysta omdöme för att dana ett värk sådant som ifrågavarande, egenskaper som det är sällspordt att finna förenade hos samma individ.”*¹⁰²

1890-luvulla ja 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Hjelt julkaisi vielä useita teoksia. Soinisen (1939) laskelmien mukaan Hjeltin 70 vuotta kestänyt kirjallinen tuotantokausi käsittää kaikkiaan noin 100 erilaista julkaisua, joista noin 40 kuuluu lääketieteen historian alaan joko suoraan tai välillisesti.¹⁰³

Vuonna 1894 Hjelt promovoitiin Helsingin yliopistossa filosofian riemumaisteriksi ja vuonna 1897 filosofian riemutohtoriksi – jälleen yhdessä ystävänsä Zacharias Topeliuksen kanssa. Erikoista jälkimmäisessä promotiossa oli se, että promoottorina toimi kemian professori Edvard Hjelt, Hjeltin toiseksi vanhin poika, joka sittemmin vuosina 1899–1907 toimi myös yliopiston rehtorina ja vuosina 1910–1921 yliopiston sijaiskanslerina.¹⁰⁴ Keväällä 1907 Hjelt kiiruhti aiemmin mainitusta Upsalan yliopiston juhlapromootiosta takaisin Helsinkiin, sillä hänet promovoitiin samana keväänä myös Helsingin yliopistossa lääketieteen riemutohtoriksi.¹⁰⁵

Viimeisimmät akateemiset kirjoituksensa Hjelt kirjoitti vielä juuri ennen kuolemaansa: vuosina 1909–1911 ilmestyi luettelo Helsingin yliopiston väitöskirjoista ja vuosiohjel-

---

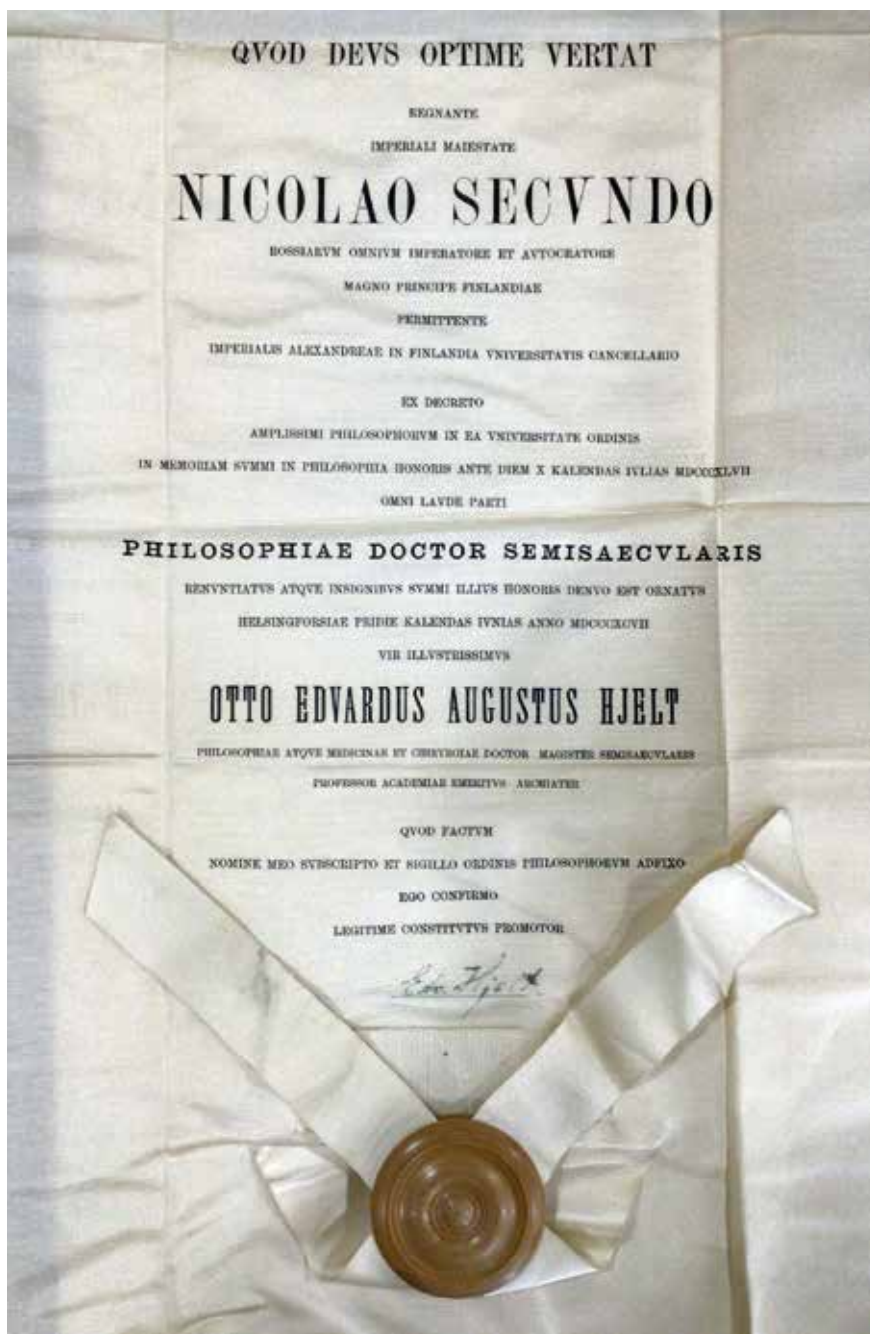
101 Soininen 1939: 599–601.

102 Fagerlund 1894: 344.

103 Soininen 1939: 604–605.

104 Klinge 1989e: 663; Yrjänä 2004: 25.

105 Kotivuori (toim.) 2005 [ei sivunumerointia].

Otto E. A. Hjelt osallistui elämänsä aikana useaan promootioon. Yksi mieleenpainuvimmista oli varmasti filosofian tohtorin riemupromootio Helsingin yliopistossa vuonna 1897. Promovendina toimi hänen poikansa kemian professori Edvard Hjelt (1855–1921). Promootiopäivälisillä Otto Hjelt puhui leskenlehdestä, luonnontieteilijöiden kielellä *filius ante patrem*. Edvard Hjelt toimi sittemmin myös toimi yliopiston rehtorina vuosina 1899–1907 ja yliopiston sijaiskanslerina vuosina 1910–1921. Kansalliskirjasto, Coll. 78.52, todistus.

mista vuosilta 1828–1908, luettelo Ruotsin biologisesta väitös- ja ohjelmakirjallisuudesta vuosilta 1700–1910, tutkimus lääketieteen professori Johan Haartmanin (1725–1787) toiminnasta Turun Akatemiassa, ja lisäksi vielä muita pienempiä töitä.¹⁰⁶ Hjeltin viimeiseksi työksi jäi Linné-tutkimusta pohjustava kirjoitus kasvitieteilijä Pehr Kalmin (1716–1779) ja arkkipiispa Carl Mennanderin (1717–1786) kirjeenvaihdosta. Saadessaan käsikirjoituksen valmiiksi toukokuussa 1913 Hjelt oli juuri täyttänyt 90 vuotta. Hjelt kuoli kotonaan Lepolassa kesäkuussa 1913, ja viimeisen teoksen saattoi loppuun häntä oikoluvussa avustanut Valtionarkiston amanuenssi Albert Hästesko (1871–1858).¹⁰⁷

Yhteenveto

Lääketieteen kehityksessä 1800-luku merkitsi käännekohtaa Euroopassa. Yleinen sairaanhoito institutionalisoitui ja valtiollistui. Suomessa lääketieteen eurooppalaisia kehityslinjoja seurattiin varsin tarkasti ja monet uutuudet otettiin pian käyttöön. Otto E. A. Hjeltillä oli keskeinen rooli patologisen anatomian ja valtiolääketieteen oppialojen jalkauttamisessa Suomeen. Hänen lukuisat opintomatkinsa sekä henkilökohtaiset suhteensa eurooppalaisiin kollegoihin mahdollistivat uusimman tutkimustiedon nopean saavuttamisen. Alansa ensimmäisenä professorina Hjelt loi opetuksen käytännöt ja teorian käytännössä tyhjästä, jopa suunnitteli itse patologisen anatomian laitoksen tarvittavine tiloineen. Patologisen anatomian ja valtiolääketieteen lisäksi hän antoi merkittävän alkusysäyksen myös suomalaiselle lääketieteen historian tutkimukselle. Hjeltin ”kolmoisrooli” lääkärinä, yliopiston johtavana toimijana sekä valtionhallinnossa Lääkintöhallituksen ja erilaisten komiteoiden jäsenenä loi poikkeukselliset mahdollisuudet vaikuttaa merkittävällä tavalla yleisen terveydenhuollon kehittämiseen ja lääkärinkunnan ammatillistamiseen Suomessa 1800-luvun murrosaikana. Tällä toiminnalla luotiin vankka pohja lääketieteen uusille avauksille seuraavalla vuosisadalla.

Hjeltin ammatillista urakehitystä suosi se, että Venäjä oli jo välittömästi Suomen sodan jälkeen nostanut yliopistolaitoksen suuriruhtinaskunnan keskeiseksi instituutioksi, jonka ympärille Suomen valtiollista ja kansallista identiteettiä alettiin rakentaa. Venäjän yliopistolle antama rooli virkamieskouluna tai valtionkorkeakouluna sopi hyvin Hjeltin kaltaiselle sopuisalle ja poliittisesti neutraalille henkilölle. Kun Venäjän hallinto 1850-luvulla halusi tiedekuntakuraattoreiksi ja ylioppilaiden esikuviksi vanhempia ja luotettavia viranhaltijoita, ei ole yllättävää, että valinta osui juuri Hjeltiin: hänen

---

106 Soininen 1939: 603–604. Hjelt, Otto E. A. 1909: *Det Finska Universitetets Disputations- och Program-Literatur under Åren 1828–1908*; Hjelt, Otto E. A. 1911: *Sveriges biologiska disputation- och programlitteratur 1700 – vårterminen 1910*; Hjelt, Otto E. A. 1911: *Johan Haartmans verksamhet vid Universitetet i Åbo under Åren 1754–1787*.

107 Perälä 1995: 31. Hjelt, Otto E. A. & Albert Hästesko (toim.) 1914: *Pehr Kalms brev till samtida. I: Pehr Kalms brev till C. F. Mennander*.

Otto E. A. Hjeltin exlibriksen on tehnyt hänen pojantyttyänsä taidemaalari Esther Hjelt-Cajanus. Kirjahistorioitsija Anna Perälä (*Bibliophilos* 2/1993) on tulkinut Ex libriksen symboleja seuraavasti: "Otto E. A. Hjeltin exlibris on kuin pienoiselämäkerta. Siinä hänet kuvataan jo iäkkäänä valkohapsisena miehenä, mutta edelleen rakkaan, hänelle suorastaan välttämättömän kirjoitustyönsä parissa. Työpöydällä näkyvä mikroskooppi ei ole vain satunnainen viite hänen tutkijantyöhönsä. Hjelt oli, kenties ensimmäisenä Suomessa, perehtynyt mikroskopiaan opiskellessaan Würzburgissa, Berliinissä ja Wienissä vuosina 1856–1857. Wienistä hän oli hankkinut yliopistomme ensimmäiset mikroskoopit, ja paluunsa jälkeen hän alkoi pitää mikroskopian kursseja. Myöhemmin maamme ensimmäisenä patologisen anatomian professorina hän perusti myös patologis-anatomisen museon hankkien sinne runsaasti aineistoa ulkomailtakin. Tähän työhön viitannevat exlibriksessä kirjahyllyn reunalle kuvatut pääkallo ja luut. Kuvan keskeltä nouseva kasvivana taas kuvaa Hjeltin elinikäistä rakkautta kasvitieteeseen. - - - Exlibriksen risti kertoo Hjeltin syvästä uskonnollisesta vakaumuksesta. - - - Soturi kuvaa paitsi lääkärin taistelua kuolemaa vastaan myös taistelua uskon puolesta." Kuva julkaisusta *Bibliophilos* 2/1993, s. 27.

tehtäväkseen voitiin poliittisesti levottomana aikana uskoa opiskelijahengen palauttaminen vähemmän radikaaliksi. Vaikka Suomen asema Venäjän suuriruhtinaskuntana mahdollisti Hjeltille ammatillisesti monia asioita, hänen henkinen viitekehysensä suuntautui ennemminkin Ruotsiin ja Keski-Euroopan maihin, jonne hänellä oli tiiviit yhteydet jo 1850-luvulta alkaen. Poliittisesta sitoutumattomuudestaan huolimatta Hjelt edisti jo 1860-luvun alusta saakka määrätietoisesti suomen kielen asemaa ja suomenmielistä kulttuuria. Jo nuorena opiskelijana hän oli osallistunut aikakauden ”kalevalaisen hengen” mukaisesti suomalaisen kulttuuriperinnön kartuttamiseen tekemällä vaeluksen Suomen sydänmailla keräämään hyönteisiä ja kasveja.

Hjeltin elämän kantavana ideologiana oli jo 20-vuotiaasta saakka syvä uskonnollinen vakaumus. Se ilmeni hänen elämässään lähinnä rauhallisena ja vakaana olemuksena ja oli luonteeltaan enemmänkin käytännöllistä kuin teologisesti analyttistä. Työtehtävissään Hjelt oli tunnollinen ja tarkka, ja ympäröivä yhteiskunta hyödynsi jo opiskeluajoina lähtien monin tavoin hänen järjestelmällisyyttään ja organisointikykyään. Jatkotutkimuksen selvitettäväksi jää, missä määrin Hjeltin pietistinen vakaumus konkreettisesti näkyi hänen työssään lääkärinä, professorina tai oppialansa kehittäjänä. Optimistinen luonne ja sosiaalisuus toivat Hjeltille monia ystäviä sekä henkilökohtaisessa elämässä että työelämässä ja auttoivat häntä luomaan kontakteja, joilla oli myös yhteiskunnallisesti merkittäviä vaikutuksia, kuten esimerkiksi Helsingin Diakonissalaitoksen perustaminen. Jo lapsena syntynyt kutsumus lääkärintyöhön ja toisten auttamiseen säilyi läpi koko elämän. Nöyrää elämänasennetta kuvaa Hjeltiä miellyttänyt Carl von Linnén lausuma: *Ea quae scimus, sunt pars minimum eorum, quae ignoramus* (suom. Ne asiat, mitkä tiedämme, ovat minimaalinen osa siitä, mitä emme tiedä).

Tarkasteltaessa Hjeltin poikkeuksellisen monitahoista toimintaa suomalaisen lääketieteen saralla on helppo yhtyä Leikolan (1996) muotoilemaan kiteytykseen: ”Tuskin on liian uskallettua sanoa häntä 1800-luvun jälkipuoliskon vaikuttavimmaksi suomalaiseksi lääkäriksi: niin laajan ja monella alueella keskeisen elämäntyön hän suoritti.”¹⁰⁸

FT, TM, Musiikkipedagogi (Yamk) **Riikka Hjelt** on kulttuurihistorioitsija, joka väitteli Helsingin yliopistossa musiikkitieteen alalta 2020. Väitöskirja käsitteli saksalaissuomalaisen säveltäjän Richard Faltinin (1835–1918) elämäntyötä suomalaisen musiikkielämän kehittämiseksi. Kiinnostus Suomen autonomisen ajan kulttuurihistoriaan jatkuu arkkiaatri Otto E. A. Hjeltiin liittyvän tutkimuksen myötä. Riikka Hjelt on Otto E. A. Hjeltin jälkeläinen suoraan alenevassa polvessa.

Otto E. A. Hjelt - a pioneer in Finnish healthcare Otto Edvard August Hjelt (1823–1913) was the fifth person to receive the honorary title of *archiatre* during Finland's autonomy. He worked at the University of Helsinki as Finland's first professor of pathological anatomy and state medicine between 1859 and 1885, laying the foundation for instruction in pathology, and was a pioneer of microscopic cell pathology in Finland. In addition to medical research and teaching duties, Hjelt laid the foundation for Finnish health-care legislation with the first Finnish health-care regulations that he drafted, that were adopted

---

108 Leikola 1996: 9.

in 1880. Hjelt's written output includes about a hundred different publications in the fields of medicine and natural sciences, and he is often mentioned as the father of the history of Finnish medicine. His exceptionally broad sphere of activity extended from the university to elementary schools, from central administration to rural municipalities, from scientific societies to Christian associations, and from archives to practical history research. This article presents an overview of Hjelt's multi-faceted activities at the bicentenary of his birth.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansalliskirjasto (KK)

Hjelt-suku COLL. 76–80 & COLL. 925

Julkaistut lähteet

- Hjelt, Otto E. A. 1843: *Naturhistoriens studium i Finland före Linnés tid: 1, Elias Tillandz och hans föregångare*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hjelt, Otto E. A. 1847: *In systema nervorum sympathicum Gadi Lotae Linn. observationes*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hjelt, Otto E. A. 1852: *De nervis cerebralibus parteque cephalica nervi sympathici bufonis cine-rei Schneid adnotata quaedam: disquisitio anatomica, quam permittente experimentissimo universitatis Fenniae medicorum ordine*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hjelt, Otto E. A. 1855: *Bidrag till läran om det kalla vattnet såsom läkemedel*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hjelt, Otto E. A. 1859: *Om nervernas regeneration och dermed sammanhängande förändringar af nervrören*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hjelt, Otto E. A. 1871: *Den patologisk-anatomiska inrättningen vid det finska universitetet under åren 1859–1871; Catalogus Musei anatomicopathologici Universitatis Helsingforsensis*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hjelt, Otto E. A. 1872: *Öfversigt af Ettusen liköppningar vid det Finska Universitetets patologisk-anatomiska inrättning verkställda af Otto E. A. Hjelt*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.
- Hjelt, Otto E. A. 1873: *Bidrag till sundhetslagstiftningen i Finland. I: Den veneriska sjukdomens utbredning i Finland jemte förslag att hämma dess spridning*. Helsingfors.
- Hjelt, Otto E. A. 1875: *Bidrag till sundhetslagstiftningen i Finland. II: Allmän Hälsovårdsstadga för Finland, förslag och motiver*. Helsingfors.
- Hjelt, Otto E. A. 1877: *Carl von Linné som läkare och hans betydelse för den medicinska vetenskapen i Sverige*. Helsingfors.
- Hjelt, Otto E. A. 1877: Carl von Linné i sitt förhållande till Albrecht von Haller. *Lännetär* 1877(6): 124–145.
- Hjelt, Otto E. A. 1891–1893: *Svenska och finska medicinalverkets historia 1663–1812. I–III*. Helsingfors: Helsingfors Central-Tryckeri.

- Hjelt, Otto E. A. 1908: *Helsingin Diakonissalaitos vuosina 1867–1907*. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos.
- Hjelt, Otto E. A. 1909: *Det Finska Universitetets Disputations- och Program-Literatur under Åren 1828–1908. Systematiskt ordnad. Dissertationes academicae et programmata universitatis litterarum Fennorum Helsingforsiae annis 1828–1908 edita*. Helsingfors: Helsingfors Central-Tryckeri.
- Hjelt, Otto E. A. 1911: *Sveriges biologiska disputation- och programlitteratur 1700 – vårterminen 1910. Systematiskt ordnad*. Helsingfors: Finska Litteratur-sällskapets tryckeri.
- Hjelt, Otto E. A. 1911: *Johan Haartmans verksamhet vid Universitetet i Åbo under Åren 1754–1787*. Helsingfors.
- Hjelt, Otto E. A. & Albert Hästesko (toim.) 1914: *Pehr Kalms brev till samtida. I: Pehr Kalms brev till C. F. Menander*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet.
- Hjelt, Otto E. A. & Immanuel Ilmoni 1846: *Theses. Väitöskirja*. Helsingin yliopisto.

Sanomalehdet

Helsingfors Dagblad 1864, 1885

Helsingfors Morgonblad 1843

Sanomia Turusta 1885

Kirjallisuus

- von Bonsdorff, Bertel 1975: *The History of Medicine in Finland 1828–1918. The History of Learning and Science in Finland 1828–1918*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Ellonen, Leena (toim.) 2008: *Suomen professorit 1640–2007*. Helsinki: Professoriliitto.
- Fagerlund, Wilhelm 1894: Otto E. A. Hjelt: Svenska och finska medicinalvärkets historia 1663–1812. *Finsk Tidskrift* 1894(36): 341–344.
- Forsius, Arno 1992: Arkkiatrin arvonimi ja Suomen arkkiatrit. *Suomen Lääkärilehti* 1992 (9): 845–849.
- Forsius, Arno 2000: *Otto E. A. Hjelt (1823–1913) – patologian, oikeuslääketieteen ja terveydenhoidon uranuurtaja Suomessa*. Verkkojulkaisu <<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/hjelt.html>> (luettu 2.3.2023).
- Forsius, Arno 2001: *Ihmisiä lääketieteen historiassa*. Helsinki: Suomen Lääkäriliitto.
- Groundstroem, Walter (toim.) 1915: *Utdrag ur J. Grots brevväxling med P. Pletnjov: angående finska förhållanden vid medlet av 1800-talet*. Helsingfors: SLS.
- Hakkarainen, Jussi-Pekka, Pasi Koste, Tuula Pääkkönen & Iris Séraphin 2021: Till vetenskapernas gynnare, idkare och vänner. *Scripta selecta. Kirjoituksia Kansalliskirjaston kokoelmista*. Verkkojulkaisu <<https://blogs.helsinki.fi/scriptaselecta/2021/02/04/till-vetenskapernas-gynnare/>> (luettu 25.6.2023).
- Hakosalo, Heini, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen 2014: Johdanto. Elämää suurempaa. *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.), 7–23. Helsinki: SKS.
- Hirvonen, Leo 1987: *Lääketieteen historia*. Nurmijärvi: Recalled Oy.
- Hjelt, August 1903: *Släkten Hjelt: historik, biografi, bibliografi*. Helsingfors: Oy Weilin & Göös Ab.

- Hjelt, Edvard 1916: *Otto E. A. Hjelt: hans liv och gärning*. Helsingfors: Söderström & co.
- Hjelt-Cajanus, Esther 1936: *Tre familjeporätt*. Helsinki: SKS.
- Honkasalo, Marja-Liisa, Hannu Salmi & Veikko Launis 2012: Johdanto. *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Marja-Liisa Honkasalo & Hannu Salmi (toim.), 7–24. Turku: Turun yliopisto.
- Hyppölä, Harri & Kari Mattila 2004: Lääkärikoulutuksen historiaa ja nykytilanne Suomessa. *Duodecim* 2004 (120): 971–974.
- Kalela, Annikki 1982: *Isovanhempieni tarina*. Jyväskylä: Gummerus.
- Klinge, Matti 1989a: Keisarillinen yliopisto. *Helsingin yliopisto 1640–1990: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Rainer Knapas (toim.), 9–139. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti 1989b: Maan sydän ja isänmaan toivo. *Helsingin yliopisto 1640–1990: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Rainer Knapas (toim.), 483–602. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti 1989c: Yliopisto ja virkamieskorkeakoulu. *Helsingin yliopisto 1640–1990: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Rainer Knapas (toim.), 333–417. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti 1989d: Murroksen vuosikymmen. *Helsingin yliopisto 1640–1990: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Rainer Knapas (toim.), 140–215. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti 1989e: Traditionalismia ja radikalismia. *Helsingin yliopisto 1640–1990: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Rainer Knapas (toim.), 603–671. Helsinki: Otava.
- Knapas, Rainer 1989a: Yliopiston rakennukset. *Helsingin yliopisto 1640–1990: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Rainer Knapas (toim.), 216–276. Helsinki: Otava.
- Knapas, Rainer 1989b: Uudisrakennukset ja yliopistomiljö. *Helsingin yliopisto 1640–1990: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Rainer Knapas (toim.), 724–765. Helsinki: Otava.
- Kotivuori, Yrjö (toim.) 2005: Otto Edvard August Hjelt. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Verkkojulkaisu <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=15724>> (luettu 4.3.2023).
- Kontturi, Saara-Maija 2015: Suomen varhaisen piirilääkärilaitoksen tavoitteet ja niiden toteutuminen. *Hippokrates* 2015 (32): 41–63.
- Kontturi, Saara-Maija 2021: *Lääkärikunnan synty: Suomen lääkärit n. 1750–1850*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Krohn, Greta 1967: *Isoäiti kertoo*. Hamina: Maaseudun Kirjapaino Oy.
- Kurki-Suonio, Erkki 1986: *O. E. A. Hjelt, herännyt lääkäri: arkkiaatri Otto Edvard August Hjeltin elämäkerta*. Jyväskylä: Herättäjä-Yhdistys ry.
- Lahti, Riikka 2003: Suomen ensimmäisen terveydenhoitosäännön laatijan Otto E. A. Hjeltin käsitys kansanterveystyöstä 1860–1912. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Lehto, Katri 1997: Aurora Karamzin (1808–1902). *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. Verkkojulkaisu <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004614>> (luettu 14.6.2023).
- Lehto, Katariina 2022: 1700-luvun lääkärin ura ja elämä. *Terveyshistoria. Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään*. Kalle Kananoja (toim.), 128–158. Helsinki: SKS.
- Leikola, Anto 1996: Otto E. A. Hjelt, Suomen lääketieteen historian isä. *Hippokrates* 1996 (13): 9–23.
- Leikola, Anto 2004: Otto Edvard August Hjelt (1823–1913). *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS. Verkkojulkaisu <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006058>> (luettu 26.2.2023).
- Perälä, Anna 1993: Arkkiaatri O. E. A. Hjelt, historioitsija ja bibliofiili. *Bibliophilos* 1993 (2): 26–31.

- Perälä, Anna 2019: *Tilanomistaja kirja-alalla. Christian Ludvig Hjelt kirjanpainajana, kustantajana ja kirjakauppiaina 1823–1849*. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Pesonen, Niilo 1980: *Terveyden puolesta – sairautta vastaan. Terveyden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla*. Porvoo: WSOY.
- Rosenberg, Antti 1995: Väestö ja elinkeinot. *Suur-Tuusulan historia. Tuusula – Kerava – Järvenpää. Osa III: Suomen sodasta 1808–1809 itsenäisyyden ajan alkuun*. Antti Rosenberg & Rauno Selin, 1–395. Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki.
- Salmela, Anu 2017: *Kuolemantekoja. Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuimissa*. Väitöskirja. Turun yliopisto.
- Soininen, Gunnar 1939: Arkkiatri Otto E. A. Hjelt Suomen lääketieteen historian isänä. *Duo-decim* 1939 (55): 591–606.
- Virtanen, Kaarina 1995: Otto Edvard August Hjelt, elämä ja elämäntyö. Esitelmä Släktföreningen Hjelt Sukuyhdistys rf. ry:n kokouksessa Järvenpään Kallio-Kuninkalassa 2.9.1995. 1–12.
- Yrjänä, Jouni 2004: Edvard Hjelt (1855–1921). *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS. Verkkojulkaisu <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004582>> (luettu 16.3.2023).